

ДМИТРО СОЛОВЕЙ

**РОЗПОДІЛ ЗАСОБІВ
НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА
СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖ
РЕСПУБЛІКАМИ СРСР**

**Аналіза офіційних статистичних даних
за 1951 — 1959 рр.**

Торонто

1963

Канада

DMYTRO SOLOVEY

**DISTRIBUTION OF MEANS FOR HEALTH
PROTECTION AND SOCIAL SECURITY
AMONG THE REPUBLICS OF THE USSR
(1951 — 1959)**

Відбитка з журн. "Нові Дні", з чч.: 146, 148, 152, 153.

Тираж 120 прим.

diasporiana.org.ua

1. РОЗПОДІЛ В СРСР МІЖ РЕСПУБЛІКАМИ ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

1. Загальна сума витрат на охорону здоров'я та об'єкти витрат.

Більш-менш докладні відомості про витрати на охорону здоров'я з державного бюджету СРСР ми маємо у своєму розпорядженні тільки за сім років: 1951-1957.¹ Проте й цих даних досить, щоб на підставі їх можна було зробити досить певні ви-

ТАБЛ. I.

ВИТРАТИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я З ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ СРСР ЗА 1951—1957 рр.²

(у мільйонах крб. в грошових одиницях тих років)

ОБ'ЄКТИ ВИТРАТ (I)	Всього млн. карб. (2)	У % до підсумку (3)
Всього витрат за сім років	198,981.5	100
У тому числі:		
1. Лікарні та диспансери в містах та робітничих селищах	96,405.1	48.4
2. Лікарні та диспансери в сільських місцевостях	24,158.9	12.1
3. Самостійні амбулаторно-поліклінічні установи в сільських місцевостях	1,157.0	0.6
4. Лікарські здоровпункти при підприємствах	1,546.7	0.8
5. Фельдшерські здоровпункти при підприємствах	1,179.2	0.6
6. Фельдшерсько-акушерські пункти	7,230.9	3.6
7. Станції швидкої медичної допомоги	1,580.6	0.8
8. Станції переливання крові	1,005.5	0.5
9. Санаторії для хворих на туберкульозу	6,698.5	3.4
10. Санаторії для дітей і підлітків (нетуберкульозних)	880.7	0.4
11. Дитячі ясла в містах і робітничих селищах	13,748.0	6.9
12. Дитячі ясла в сільських місцевостях	3,581.0	1.8
13. Будинки для дітей ("Дома ребенка")	2,776.4	1.4
14. Санітарно-епідеміологічні станції	10,726.3	5.4
Всього розподілено між об'єктами	172,674.8	86.7
Крім того не розподілено між об'єктами витрат	26,306.7	13.3

сновки щодо напрямку колоніальної політики ЦК КПРС та залежного від нього урядового апарату по відношенню до союзних республік неросійських національностей. Загальну картину розподілу цих витрат на різні об'єкти в межах цілого Союзу дає наступна таблиця I, що ми її склали за названим щойно офіційним джерелом.

З поданої тут таблиці видно, що офіційне джерело не всю суму 198,981.5 млн. крб. розподілило між об'єктами витрат, а тільки 172,674.8 млн. крб., що становить всього тільки 86.7% усіх витрат на охорону здоров'я. Про значну ж решту суми — 26,306.7 млн. крб., або про 13.3% усіх витрат — чомусь не подано жодних відомостей, на які об'єкти її витрачено.

Як розподілено було всі витрати між містами й селами СРСР, офіційне джерело також не подає. Виняток зроблено лише для рівнобіжних об'єктів, що позначені в табл. I позиціями 1 і 2 та 11 і 12. Позиції 1 і 2 стосуються лікарень та диспансерів. Ці дві позиції забрали велику частину витрат — 120,564 млн. крб. Це становить 60,5% усіх витрат СРСР на охорону здоров'я. Що ж до позиції 11 та 12 — витрати на дитячі ясла, — то вони охоплюють 17,329 млн. крб., або 8.7% усіх витрат на охорону здоров'я. Разом же усі ці витрати — на лікарні, диспансери й дитячі садки по містах і селах — становлять суму 137,893 млн. крб., або 69,2% усіх витрат на охорону здоров'я і 74% усіх витрат на ті об'єкти, що їх офіційна статистика конкретно визначила.

2. Загальний розподіл витрат на лікарні, диспансери й дитячі ясла між містами та селами.

Якщо ж ми тепер спробуємо порівняти ці витрати на лікарні, диспансери й дитячі ясла в розподілі між містами й селами з кількістю міської та сільської людности, то виявиться, що робітничо-селянська влада СРСР, як вона себе називає, підійшла до справи цього розподілу дуже дискримінаційно. Це наочно показують нам цифрові дані табл. 2.

Отже, на лікарні й диспансери для 113,2 млн. сільської людности СРСР було витрачено за сім років (1951-1957) у чотири рази менше, ніж для 87.0 млн. міської людности. А як розрахувати тепер ці витрати на одиницю людности, то побачимо різницю вже більшу за 5,2 раза. Так, витрат на лікарні й диспансери з розрахунку на одиницю міської людности за сім років припаде 1108 крб., а на одиницю сільської людности тільки — 213 крб.

ТАБЛ. 2

	В обсязі цілого Союзу:		
	Міста	Села	Разом
1. В АБСОЛЮТНИХ ДАНИХ:			
а) Людність в 1956 р. в мільйонах осіб	87.0	113.2	200.2
б) Витрати на лікарні й диспансери в млн. крб.	96,405.1	24,158.9	120,564.0
в) Витрати на дитячі ясла в млн. крб.	13,748.0	3,581.0	17,329.0
2. У % ДО ПІДСУМКУ:			
а) Людність	43,4	56,6	100
б) Витрати на лікарні й диспансери	80.0	20.0	100
в) Витрати на дитячі ясла	79.3	20.7	100

Майже точно таке ж становище ми бачимо і в розподілі засобів на дитячі ясла за ці ж сім років. На сільські ясла дано було урядом грошових засобів майже в чотири рази менше, ніж на міські. А як розрахувати ці витрати на одну особу людности, то матимемо: на особу міської людности — 158 крб., а на одну особу сільської людности — 31,6 крб., або у п'ять разів менше.

3. Особливість розподілу між республіками витрат на сільські лікарні й диспансери.

Передніше ми дали образ становища у всесоюзному обсязі. Якщо ж тепер ми перейдемо до окремих республік, то побачимо між ними досить значні відміни. Так, наприклад, витрат на лікарні й диспансери з розрахунку на одиницю сільської людности РРФСР припало за семиріччя — 235 крб., а на одиницю сільської людности Литовської, скажімо, республіки — тільки 84 крб., або майже в три рази менше. Але це тільки один яскравий приклад для зрозуміння різниць.

Взагалі більш як сто мільйонна маса селянства СРСР ще перед початком 1930-их років стала правити для системи державного капіталізму ЦК КПРС за внутрішню колонію, з якої ЦК КПРС безжалісною рукою вичавлював і вичавлює засоби³, що потрібні йому для розбудови індустріалізації “радянської” імперії. Видавлюючи з тої селянської маси засоби для своєї індустріалізації, ЦК КПРС намагається разом з тим якнайменше повертати держ. засобів для піднесення культ.-побутового й здорового рівня селянської маси. Проте варте уваги те, що взагалі придавлене системою ЦК КПРС селянство СРСР не по всіх складових і, нібито, самостійних республіках перебуває в однаковому стані. Як видно з даного прикладу розподілу засобів

на лікарні й диспансери, селянство РРФСР перебуває відносно у кращому стані за селянство інших республік.⁴ Це говорить, що ЦК КПРС ніяк не забуває про вагу староримського колоніального правила: "діли й пануй".

Розподілу усіх витрат на охорону здоров'я за 1951-1957 рр. між республіками офіційна статистика не дає, явно намагаючися приховати дійсний стан речей. Проте деякі дані ми всеж маємо тут у республіканському розрізі. У тому числі розподілено між республіками згадані передніші витрати на лікарні й диспансери та на дитячі ясла та ще й у розподілі між містами та селами. Розгляньмо ж їх. Почнімо з лікарень та диспансерів. (Див. табл. 3).

ТАБЛ. 3

ВИТРАТИ НА СІЛЬСЬКІ ЛІКАРНІ Й ДИСПАНСЕРИ ІЗ БЮДЖЕТІВ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК ЗА 1951—1957 рр.^{4*}

Республіки: Сільськ. людности в 1956 р. у млн.	Усіх витрат у млн. крб.	На оди- ницю людности в крб.	У % до РСФСР	
(1)	(2)	(3)	(4)	
РСФСР	58.65	13,800.2	235.30	100
Українська	24.63	5,088.0	206.58	87.8
Білоруська	5.91	786.2	133.03	56.5
Узбецька	5.06	823.4	162.73	69.2
Казахська	5.07	1,252.6	247.06	105.0
Грузинська	2.45	483.0	197.14	83.8
Азербайджан.	1.79	284.4	158.88	67.5
Литовська	1.79	150.8	84.25	35.8
Молдавська	2.15	515.8	239.91	102.0
Латвійська	1.00	109.3	109.30	46.5
Киргизька	1.32	291.6	220.91	93.9
Таджицька	1.22	168.8	138.36	58.8
Вірменська	0.91	183.5	201.65	85.7
Туркменська	0.75	99.0	132.00	56.1
Естонська	0.53	122.3	130.75	55.6
Загальний підсумок	113.23	24,158.9	213.36	—
У тому числі 13 республік (без РРФСР та УРСР)	29.95	5,270.7	176.00	74.9

Наші відсоткові вираховання, що ми їх подаємо в табл. 3, графа 5, свідчать, що лише у двох малих республіках із розрахунку на одну особу сільської людности припадало витрат більше, ніж в РРФСР, а саме: в Казахстані більше на 5% і в Молдавії більше на 2%.

У Казахстані, де за даними з квітня 1956 р. сільська людність становила 60% всієї людности цієї республіки, ЦК КПРС, особливо починаючи з 1954 р., намагається оселити якнайбільше привезених туди колонізаторів для освоєння цілих земель і під цим претекстом для “мирного” завоювання згаданої республіки. Для цих колонізаторів, що оселяються по колгоспах та радгоспах і живуть (принаймні в перші роки) в дуже тяжких і нездорових умовах і витарчено було на сільські лікарні й диспансери з розрахунку на одну особу людности трохи більше, ніж в РРФСР. А що це явище пов'язане з колонізаційною акцією ЦК КПРС, видно з такого порівняння: за період від 1951 по 1957 р. всі витрати на сільські лікарні й диспансери в Україні, скажімо, збільшилися на 49%, а в Казахстані на 174%, себто — на відсоток понад у три з половиною рази більший.

Щождо Молдавії, то маленьке (на 2%) перевищення витрат у порівнянні з РРФСР із розрахунку на одну особу людности треба, мабуть, пояснити тим, що ця республіка взагалі переважно селянська, бо 80% всієї людности її за даними 1956 р. жило по селах. Але можливо, що деяку ролю в цьому перевищенні відіграло й те, що ця республіка розташована на кордоні СРСР.

Але, як би там не було, це лише дві малі республіки. Витрати ж на лікарні й диспансери по селах інших неросійських республік СРСР з розрахунку на одиницю людности були значно менші, ніж в РРФСР. По деяких республіках вони були менші, ніж удває. Так, у Латвії вони досягали тільки 46,5% у порівнянні з РРФСР, а в згаданій вже раніше Литовській республіці ще менше — 35,8%. Коли ж погрупувати республіки так, щоб здобути значні кількості сільської людности для уникнення цим впливу випадковостей, як ті, про які щойно говорено (Казахстан, Молдавія), то матимемо, що у порівнянні з РРФСР було витрат на лікарні й диспансери із розрахунку на одну особу людности: в Україні (24,6 млн. сільської людности) менше за РРФСР на 12,2%, а в усіх інших 13-ти неросійських республіках разом (29,9 млн. сільс. людности разом з Казахстаном і Молдавією) менше на 15,1%.

4. Витрати на міські лікарні й диспансери в розподілі між республіками.

Розподіл між республіками грошових витрат на міські лікарні й диспансери за ті ж сім років ілюструє нам таблиця 4.

ТАБЛ. 4

ВИТРАТИ НА ЛІКАРНІ Й ДИСПАНСЕРИ В МІСТАХ ТА РОБИТНИЧИХ СЕЛИЩАХ ІЗ СОЮЗНОГО БЮДЖЕТУ ТА З БЮДЖЕТІВ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК СРСР ЗА 1951—1957рр.⁶

Республіки та інші показники	Міської людности в 1956 р. у млн.	Усіх витрат у млн. крб.	На одиницю людности у крб.	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Союзний бюджет	—	8,392.0	—	—
Бюджети республік:				
РРФСР	54.57	53,285.1	976	100
Українська	15.96	16,053.8	1006	103.1
Білоруська	2.08	2,936.5	1412	144.7
Узбецька	2.26	2,406.9	1065	109.1
Казахська	3.42	2,926.5	856	87.7
Грузинська	1.53	1,827.9	1195	122.4
Азербайджан.	1.60	1,599.4	1000	102.5
Литовська	0.88	1,241.7	1411	144.6
Молдавська	0.53	970.0	1491	152.8
Латвійська	1.04	1,451.3	1395	142.9
Киргизька	0.59	557.1	944	96.7
Таджицька	0.56	645.6	1153	118.1
Вірменська	0.73	694.7	952	97.5
Туркменська	0.61	723.7	1186	121.5
Естонська	0.61	872.9	1431	146.6
Всього з держав. бюджетів республік				
	86.97	88,013.1	1012	—
Разом із союзним бюджетом				
	—	96,405.1	1108	—

Вдивляючися в цифрові показники табл. 4, що стосуються окремих республік, ми виявляємо становище цілком, ніби, відмінне і навіть, як здається, абсолютно заперечуюче наші висновки про дискримінацію неросійських республік, що їх ми зробили передніше, аналізуючи показники табл. 3. Виходить, що із розрахунку на одиницю людности витрати на міські лікарні й диспансери були менші за РРФСР лише в трьох республіках: у Казахстані менші на 12.3%, у Киргизії менші на 3.3% та у Вірменії менші на 2.5%. А в одинадцяти інших неросійських республіках вони були здебільшого значно вищі за РРФСР. При чому у п'яти республіках більші за РРФСР навіть понад 40% (від 42.9% до 52.8%).

Та розглядати ізольовано ці показники про витрати на міські лікарні й диспансери окремих республік не можна. Їх обов'язково треба порівнювати з витратами на сільські лікарні й диспансери. Коли ж ми зробимо таке порівняння, то здобудемо дуже виразну цифрову ілюстрацію у вигляді таблиці ч. 5а.

ТАБЛ. 5а

ВИТРАТ ЗА 1951—1957 рр. НА ЛІКАРНІ ТА ДИСПАНСЕРИ ІЗ РОЗРАХУНКУ НА ОДИНИЦЮ ЛЮДНОСТІ БУЛО У ВІДСОТКАХ БІЛЬШЕ (+) АБО МЕНШЕ (—) У ПОРІВНЯННІ З ВИТРАТАМИ НА ОДИНИЦЮ ЛЮДНОСТІ РРФСР:

Республіки	Міста	Села
Молдавія	+52.8	+ 2.0
Естонія	+46.6	—44.4
Білорусія	+44.7	—43.5
Литва	+44.6	—64.2
Латвія	+42.9	—53.5
Грузія	+22.4	—16.2
Туркменія	+21.5	—43.9
Таджикія	+18.1	—41.2
Узбекистан	+ 9.1	—30.8
Україна	+ 3.1	—12.2
Азербайджан.	+ 2.5	—32.5
Вірменія	— 2.5	—14.3
Киргизія	— 3.3	— 6.1
Казахстан	—12.3	+ 5.0

Із цифрових показників табл. 5а наочно видно, що лише одна Молдавія у порівнянні з РРФСР із розрахунку на одиницю людності мала значну перевагу витрат на міські лікарні й диспансери. І ця перевага не була знецінена недодачею грошових засобів на сільські лікарні й диспансери. Але сама по собі Молдавія маленька, а вся її міська людність сягала в 1956 р. тільки 527 тис. осіб.⁷

Що ж стосується до 10-ти інших неросійських республік, то їхня відсоткова перевага над РРФСР у справі витрат на міські лікарні й диспансери з розрахунку на одиницю людності не тільки урівноважувалася, а здебільшого ще й дуже знецінювалася значно меншими у порівнянні з РРФСР витратами на сільські лікарні й диспансери. При чому ця різниця в некористь села досягла в Литві майже 20%, в Туркменії понад 22%, а в Азербайджані навіть 30%.

Та й це не все. Як бачимо з табл. 4, окрім витрат з республіканських бюджетів, на міські лікарні й диспансери була ще досить значна сума витрат на них із замаскованого Союзного бюджету — 8,392 млн. крб. Що це за витрати? І чому їх не

розподілено між республіками? Адже всі лікарні й диспансери існують на територіях окремих республік і обслуговують людність тих республік.

Та уважно переглядаючи в офіційному джерелі таблиці розподілу державних витрат між республіками, ми майже скрізь знаходимо оцю замасковану позицію “союзний бюджет” окремо від бюджетів союзних республік. Навіть у таблиці розподілу витрат на міські дитячі садки ми знаходимо оці таємничі витрати із “союзного бюджету”, що їх не розподілено між республіками, і які, до речі, тут сягають майже половини усіх витрат на дитячі садки з усього союзного бюджету.⁸

Є ця замаскована позиція “союзний бюджет” і в таблиці витрат на початкові й середні школи,⁹ і в таблиці витрат на інтернати при школах,¹⁰ і в таблиці на дитячі будинки-притулки.¹¹ І т. д., і т. п.

Та для нас немає сумніву, що всі ці витрати із замаскованого “союзного бюджету”, — які (як це видно з офіційних таблиць) стосуються виключно міст, — робилися й робляться на території РРФСР і як виняток лише на територіях союзних республік, але на об’єкти, що підлягають безпосередньому керівництву московського центру і служать для його потреб. Не прираховані ж ці витрати до республіканського бюджету РРФСР тільки для того, щоб не підкреслювати помітної різниці між РРФСР та іншими союзними і, нібито, рівноправними республіками. А пов’язані всі ці витрати з “союзного бюджету”, очевидно, із створенням особливих привілеїв та вигод для верхівки партійної московської бюрократії.

Але повернімося ще раз до табл. 4. Коли до витрат з бюджету РРФСР додати замасковані витрати з “союзного бюджету”, то ми матимемо витрат пересічно на одну особу на міські лікарні й диспансери за сім років: в РРФСР — 1130 крб., а в усіх 14-ти неросійських “рівноправних” республіках — 1072, або не 5,2% менше за РРФСР. У тому числі в Україні ці витрати пересічно на одну особу людности сягали тільки 1.006 крб., або були менші за РРФСР на 11%.

5 Розподіл витрат на сільські й міські дитячі ясла.

Щойно ми розглянули бюджетові витрати на одну з найважливіших груп об’єктів — на лікарні та диспансери в розподілі між містами та селами в розрізі окремих республік. Тепер розгляньмо також в розподілі між містами та селами витрати на другу чималу групу оздоровчих об’єктів — на дитячі ясла. Хоча у порівнянні з лікарнями й диспансерами на дитячі ясла витрачено було грошевих за-

собів майже у сім разів менше, проте й тут ми спостерігаємо ті самі прикметні особливості подвійної дискримінації: поперше — дискримінації селянської маси взагалі, по всіх республіках, подруге — спеціальної дискримінації всієї неросійської людности союзних республік. Це говорить про те, що ми маємо справу з пляновими великодержавно-шовіністичними заходами ЦК КПРС в цьому напрямку. Почнімо цей розгляд з табл. 5.

ТАБЛ. 5

ВИТРАТИ НА ДИТЯЧІ ЯСЛА В СІЛЬСЬКИХ МІСЦЕВОСТЯХ ІЗ БЮДЖЕТІВ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК ЗА 1951—1957 рр.¹¹

Республіки:	Всього витрат в млн. крб.	На одну особу людности в крб.	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФСР	2,460.8	41.96	100
Українська	545.5	22.15	52.8
Білоруська	50.9	8.61	20.5
Узбецька	147.8	29.21	69.6
Казахська	137.7	27.16	64.7
Грузинська	74.2	30.29	72.2
Азербайджанська	30.7	17.15	40.9
Литовська	5.3	2.96	7.1
Молдавська	36.2	16.84	40.1
Латвійська	4.6	4.60	11.0
Киргизька	29.8	22.58	53.8
Таджицька	22.1	18.11	43.2
Вірменська	16.0	17.58	41.9
Турименська	10.6	14.13	33.7
Естонська	8.8	16.60	39.6
Разом:	3,581.0	31.63	—
У тому числі 13 неросійських республік (без УРСР)	574.7	19.19	45.7

Примітка. Кількість сільської людности по республіках див у табл. 3.

Відносні показники табл. 5 виявляють значно гірше в даній справі становище людности неросійських республік у порівнянні з людністю РРФСР. Витрати на дитячі ясла із розрахунку на одиницю сільської людности в найкращому випадкові (в Грузії) досягли тільки 72.2% рівня РРФСР, а в найгірших випадках досягли того рівня тільки 11.0% (в Латвії) і 7.1% (в Литві).

В цілому ж в 14-ти неросійських республіках СРСР (де разом зосереджено 54,6 млн. селян) витрати на дитячі ясла із розрахунку на одну особу людности були вдвоє менші, а саме — 20 крб.

52 коп. проти 41 крб. 96 коп на особу сільської людности РРФСР. Коли ж для більшої наочности звести відомості всіх республік до трьох великих груп, як це ми робили передніше, то матимемо таку ілюстрацію (див. табл. 6):

ТАБЛ. 6

**ВИТРАЧЕНО БЮДЖЕТОВИХ КОШТІВ НА ДИТЯЧІ ЯСЛА
ПО СЕЛАХ В 1951—1957 рр.**

Республіки:	Усі витрати в млн. крб.	На одну людину в крб.	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФСР	2,460.8	41.96	100
Україна	545.5	22.15	52.8
Інші 13 республік	574.7	19.19	45.7
Разом:	3,581.0	31.63	—

Таким чином, витрати на дитячі ясла із розрахунку на одну особу сільської людности були в Україні нижчі за РРФСР на 47,2%, а в інших 13-ти неросійських республіках нижчі на 54,3%.

Тепер гляньмо на розподіл між республіками коштів на міські дитячі ясла, що їх подає нам табл. 7.

З таблиці ч. 7 бачимо, що лише дві малі республіки — Туркменська й Литовська, мали витрати на міські дитячі ясла із розрахунку на одну особу міської людности більші за РРФСР. Проте це лише позірна перевага. Так, Туркменська республіка із розрахунку на одну особу людности мала витрат на міські дитячі ясла на 33,3% більші за РРФСР, але на сільські дитячі ясла вона мала на 66,3% менші (див табл. 5). Так само й Литовська республіка у порівнянні з РРФСР мала із розрахунку на одну особу міської людности витрат на міські дитячі ясла більше на 2%, а на сільські дитячі ясла менші аж на 92,9%. Коли ж звести всі республіки до трьох великих груп, то ми матимемо таку картину (див. табл. 8):

Наочність дискримінації тут цілком ясна. Проте у всіх цих підрахунках ми ще не взяли до уваги витрат із замаскованого союзного бюджету (див. табл. 7). А ці витрати досягли за сім років значної суми — 1,836,5 млн. крб., або 13,6% всієї суми бюджетових витрат на всі дитячі ясла. Для нас немає сумніву, що всі ці витрати зроблені в РРФСР. Тому їх між республіками й не розділено. Коли ж витрати з союзного бюджету додати до витрат з бюджету РРФСР, то ми матимемо ще більш виразну картину, яка наближається до тої, що її бачили ми при розгляді даних про розподіл між республіками грошових сум на сільські дитячі ясла. (Див табл. 9).

ТАБЛ. 7

**ВИТРАТИ НА ДИТЯЧІ ЯСЛА В МІСТАХ ТА РОБІТНИЧИХ
СЕЛИЩАХ ІЗ БЮДЖЕТІВ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК ТА ІЗ
СОЮЗНОГО БЮДЖЕТУ ЗА 1951—1957 рр.¹³**

Республіки та інші показники	Всього витрат у млн. крб.	На одну особу людности у крб.	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
Союзний бюджет	1,836.5	—	—
Держ. бюджети республік:			
РСФСР	8,191.0	150	100
Українська	1,904.9	119	79.3
Білоруська	222.0	107	71.3
Узбецька	304.4	135	90.0
Казахська	326.2	95	63.3
Грузинська	146.4	96	64.0
Азербайджанська	183.1	114	76.0
Литовська	58.0	153	102.0
Молдавська	68.4	129	86.0
Латвійська	96.8	93	62.0
Киргизька	64.6	109	72.7
Таджицька	83.4	149	99.3
Вірменська	63.7	87	58.0
Туркменська	121.8	200	133.3
Естонська	76.8	126	84.0
Разом з бюджетів республік	11,911.5	137	91.3
Всього з держ- бюджету ССРСР	13,748.0	158	105.3
У т. ч. 13 неросій- ських республік (без УРСР)	1,815.6	110	73.3

Примітка. Кількість міської людности по республіках див табл. 4.

ТАБЛ. 8

**ВИТРАТИ НА МІСЬКІ ДИТЯЧІ ЯСЛА ЗА 1951—1957 рр. БЕЗ
ВИТРАТ ІЗ СОЮЗНОГО БЮДЖЕТУ.**

Республіки:	Всього витрат у млн. крб.	Карбо- ванців на одну особу	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФСР	8,191.0	150	100
Україна	1,904.9	119	79.3
Інші 13 респуб.	1,815.6	110	73.3
Разом:	11,911.5	137	—

Таким чином, із розрахунку на одну особу міської людности, Україна одержала на міські ди-

тячі ясла менше на 35.3%, а всі інші 13 неросійських республік разом — менше за РРФСР на 40.2%.

ТАБЛ. 9

**ВИТРАТИ НА МІСЬКІ ДИТЯЧІ ЯСЛА ЗА 1951—1957 рр. ІЗ
ВРАХУВАННЯМ ВИТРАТ ІЗ СОЮЗНОГО БЮДЖЕТУ.**

Республіки:	Всього витрат у млн. крб.	Карб. на одну особу до місь. люд. РСФСР	У %%
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФСР	10,027.5	184	100
Україна	1,904.9	119	64.7
Інші 13 республік	1,815.6	110	59.8
Разом:	13,748.0	158	—

6. Розподіл між республіками усіх витрат на охорону здоров'я.

Передніше ми розглянули розподіл витрат між республіками лише на лікарні, диспансери та дитячі ясла. Усі ж витрати на охорону здоров'я в СРСР ми розглянули в табл. 1 тільки в обсязі цілого Союзу. Тепер же всю суму витрат на охорону здоров'я, що була показана в табл. 1, розгляньмо в розподілі між республіками. (Див табл. 10).

Передущі наші висновки про дискримініційний підхід ЦК КПРС до неросійських республік при розподілі між ними засобів на охорону здоров'я, що їх ми зробили при аналізі кількох найважливіших позицій, цілком підтверджуються й даними про всі витрати. Так, за показниками табл. 10 вищі за РРФСР витрати на охорону здоров'я (коли їх брати в розрахунку на одиницю людности) мали за сім років тільки три маленькі республіки: Туркменська на 4.4%, Латвійська на 16.6% і Естонська на 32.2%.

Проте є цілком реальні підстави думати, що це перевищення зроблене не в інтересах основної людности згаданих республік і в основному не вона з них користувалася. А зроблено було це в інтересах надісланих туди колонізаторів, в інтересах затримання їх там. Так, у Туркменській республіці за даними перепису, що відбувся на початку 1959 р., туркмени становили 60.9%, або 924 тис. із 1.516 тис. всієї людности республіки.¹⁵ Сільська ж людність в Туркменській республіці становила за даними того ж перепису 54%, або 816 тис.¹⁶ Отож, треба думати, що майже 90% всієї туркменської людности жило по селах. А передніше, з табл. 3, ми вже бачили, що витрати на сільські лікарні й диспансери (які обслуговують майже виключно туркменів) з розрахунку на одну особу

ТАБЛ. 10

**УСІ ВИТРАТИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я З ДЕРЖАВНОГО
БЮДЖЕТУ СССР ЗА 1951—1957 рр.¹⁴**

Республіки: та інші показники	Кількість людности в 1956 р. у млн.	Разом усіх ви- трат у млн. крб.	Карбован- ців на одиницю людности	У % % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Союзний бюджет	200.2	32,471.5	162	—
Бюджети республік:				
РСФСР	113.22	100,402.2	887	100
Українська	40.59	31,032.9	765	86,2
Вілоруська	7.99	5,425.6	679	76.5
Узбецька	7.32	5,026.1	687	77.5
Казахська	8.49	5,986.6	705	79.5
Грузинська	3.98	3,420.5	859	96.8
Азербайджан.	3.39	2,930.8	865	97.5
Литовська	2.67	1,846.1	691	77.9
Молдавська	2.68	1,926.4	719	81.1
Латвійська	2.03	2,098.8	1034	116.6
Киргизька	1.91	1,246.1	652	73.5
Таджицька	1.78	1,231.4	692	78.0
Вірменська	1.63	1,318.7	809	91.2
Туркменська	1.37	1,268.8	926	104.4
Естонська	1.15	1,349.0	1173	132.2
Разом з бюдже- тів республік	200.2	166,510.0	832	—
Всього з держ. бюджету СССР	—	198,981.5	994	—
У т. ч. 13 рес- публік (без РСФСР та УРСР)	46.39	35,074.9	756	85.2

сільської людности за сім років досягли тільки 56.1% розміру витрат на одиницю сільської людности РРФСР. А витрати на сільські дитячі ясла в Туркменській республіці досягли ще меншого — 33,7% відповідного рівня РРФСР, себто — були втричі менші (див табл. 5). Натомість у містах Туркменської республіки, де в основному живе надісланий туди колонізаторський елемент, витрати на міські лікарні й диспансери з розрахунку на одиницю міської людности були в цьому семиріччі на 21.5% вищі відповідного рівня в РРФСР. А витрати на міські дитячі ясла також були у Туркменській республіці вищі навіть на 33.3%, себто — на одну третину, в порівнянні з нормою РРФСР. Але не треба забувати тут, що вся міська людність Турк-

менської республіки досягла тільки 700 тис. осіб супроти 61.611 тис. РРФСР.¹⁷ Себто — в Туркменській республіці було міської людности менше за РРФСР майже в 90 разів.

Подібну ж картину ми маємо і в Латвійській республіці. За даними перепису 1959 р. латиші становили тут тільки 62%, або 1.298 тис. а росіяни — 26.6%, або 556 тис.¹⁸ Тож на одного росіянина припадало тут тільки 2,3 латиша. Ясно, що ці росіяни — це новий, надісланий до Латвії колонізаторський елемент, бо росіяни-емігранти, що жили в Латвії перед Другою світовою війною, або повтікали відти на Захід, або були вивезені до концтаборів СРСР, після захоплення Латвії червоною армією. Сільської людности в Латвії було 919 тис., або 44% всієї людности республіки.¹⁹ З цього можна зробити висновок, що близько 80% усіх латишів жило по селах. По містах же на одного латиша припадає майже два росіянина. Із показників табл. 3 ми бачили, що державні витрати на сільські лікарні й диспансери в Латвії із рзрахунку на одиницю людности були менші за такі ж витрати в РРФСР на 53.5%, себто — майже вдвоє менші. А витрати на сільські дитячі ясла в Латвії (див табл. 7) були нижчі за норму РРФСР навіть на 89%, себто — майже в 9 разів. Натомість на міські лікарні й диспансери Латвії, із розрахунку на одну особу людности, витрачено було на 42.9% більше за відповідного показника для РРФСР.

Нарешті, беремо Естонську республіку. За даними перепису 1959 р. естонців було тут 893 тис., що становить 74,6% всієї людности республіки. Росіян було 240 тис., або 20,1%. Вся ця маса колонізаторів-росіян була в основному привезена до Естонії (так, як і до Латвії) після Другої світової війни, і наповняє вона переважно міста Естонії. Сільська людність в Естонії за даними перепису 1959 р. становила 521 тис. З цього можна зробити висновок, що близько 60% всіх естонців жило по селах. А витрати на лікарні й диспансери по селах Естонії із розрахунку на одну особу людности за сім років (див. табл. 3) були тут менші за відповідні показники для РРФСР на 44.4%. Витрати ж на дитячі ясла по селах були менші за відповідні показники для РРФСР навіть на цілих 60.4%. Навіть витрати на міські дитячі ясла (у містах естонці до росіян відносилися наближено як 100 до 65) були менші на 16%. Очевидно, колонізаторський елемент тут складається переважно з дорослих. Натомість витрати на міські лікарні й диспансери із розрахунку на одну особу людности були тут більші за відповідного показника для РРФСР на 46.6% (див. табл. 4 на стор. 6).

Але в цілому ці три республіки — Туркменська, Латвійська й Естонська, що мають, при розрахункові витрат на одиницю людности, показники вищі за РРФСР, є досить малі. Всі ж інші 11 неросійських республік, із розрахунку на одиницю людности, мали витрат на охорону здоров'я в цілому значно менше. Коли ж ми погрупуємо всі 15 складових республік у групи з великою кількістю людности (щоб уникнути впливу випадкових моментів), то матимемо таку цілком виразну картину усіх витрат на охорону здоров'я за час 1951—1957 рр. (Див. табл. 11).

ТАБЛ. 11

**УСІХ ВИТРАТ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЗА 1951—1957 рр.
З РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ БЮДЖЕТІВ.**

Республіки:	Людности у млн. 1956 р.	Усіх витрат млн. крб.	Карбованців на одну особу	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФСР	113.22	100,402.2	887	100
Україна	40.59	31,032.9	765	86.2
Ін. 13 республ.	46.39	35,074.9	756	85.2
Разом	200.2	166,510.0	832	—

З цього видно, що з розрахунку на одну особу людности за сім років Україні асигновано було ЦК КПРС коштів на охорону здоров'я менше за РРФСР на 13,8%, а всім іншим неросійським республікам менше на 14,8%. Але яка ж конкретно сума криється за цими відсотками?

Пересічно на одну особу людности України було витрачено менше за РРФСР на 122 крб. Це значить, що для 40.59 млн. людности України за подані сім років витрачено було на охорону здоров'я на п'ять мільярдів крб. менше, ніж належало їй за нормою РРФСР. Так само на одну особу людности інших 13-ти неросійських республік у порівнянні з РРФСР було витрачено менше на 131 крб. Значить, для 46.39 млн. людности тих 13-ти республік було витрачено на охорону здоров'я за той же час на шість мільярдів крб. менше у порівнянні з нормою РРФСР. Таким чином, для 87 мільйонів людности усіх 14-ти неросійських республік уряд СРСР протягом семи років видав на охорону здоров'я на 11 мільярдів крб. менше у порівнянні з нормою РРФСР.

Проте ці наші обчислення зроблено не враховуючи витрат із замаскованого "союзного" бюджету. А ці витрати — величезні, бо досягли 32,471.5

млн. крб. Зроблено було їх в основному на терені РРФСР і в інтересах панівної верхівки її людности, а тому й не розподілено між республіками. Коли ж витрати із замаскованого союзного бюджету додамо до витрат із бюджету РРФСР, то матимемо ще більш яскраву різницю між республіками (див. табл. 12).

ТАБЛ. 12

**УСІХ ВИТРАТ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЗА 1951—1957 рр.
РАЗОМ ІЗ "СОЮЗНИМ БЮДЖЕТОМ"**

Республіки:	Усіх витрат млн. крб.	Карбованців на одну особу	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФСР	132,873.7	1174	100
Україна	31,032.9	765	65.2
Інші 13 республ.	35,074.9	756	64.8
Разом :	198,981.5	994	—

При цьому варіанті розрахунку, який очевидно найбільше відповідає дійсному становищу неросійських республік, Україна мусіла мати усіх витрат на охорону здоров'я менше за РРФСР на 34,8%, або на 409 крб. із розрахунку на одну особу людности. Всього ж людності України за 1951-1957 рр. не було додано на охорону здоров'я аж 16,6 мільярдів крб. Так само й людність інших 13-ти неросійських республік при цьому розрахункові, в порівнянні з нормою РРФСР, одержала на охорону здоров'я менше на 19.4 мільярди крб. Разом же 87 млн. людности 14-ти неросійських республік одержали на охорону свого здоров'я на 36 мільярдів крб. менше, ніж їм належало за нормою РРФСР.

Оці 36 мільярдів карб. — це і є платня неросійських народів більшовицькій Москві за своє колоніальне підпорядкування їй. Але тільки за сім років (1951-1957) і тільки на одній вузькій ділянці охорони здоров'я

7. БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКЛИКУВАННЯ:

¹ Расходы на социально-культурные мероприятия по государственному бюджету СССР. Статистический сборник. Госфиниздат, Москва, 1958, 92 ст.

² Складено за зазначеним джерелом, ст. 61.

³ Див., напр.: а) Д. Соловей — Голод у системі колоніального панування ЦК КПСС в Україні (1932-1933 рр.). "Український Збірник", кн. 15, 1959. Інститут для вивчення СССР, Мюнхен, ст. 3-61. б) Д. Соловей — Голод в Україні в 1946-1947 рр. "Український Збірник",

кн. 17, 1960. Інститут для вивчен. СССР, Мюнхен, ст. 94-109.

⁴ Інші приклади див.: а) D. Solovey: Russian Bolshevik Colonialism in the Non-Russian Republics of the USSR, Munich, 1961,

б) D. Solovey: Exploitation of the Ukraine as Illustrated by Data on Retail Commodity Turnover. "Ukrainian Review", 8, Institute for the Study of the USSR, Munich, 1961,

^{4*} Складено за: а) "Разходы на соц. культурн. мероприятия..." ст. 66,

б) Народное хозяйство СССР в 1956 г., Москва, 1957, ст. 24-29.

⁵ Див. докладно: Д. Соловей: Примусова колонізація Казахської республіки українською людністю. Мюнхен, 1961. Окремо відбитка з журн. "Вільна Україна" ч. 29.

⁶ Складено за: а) Расходы на социально-культурн. мероприятия...", ст.65,

б) Народное хозяйство СССР в 1956 г., ст. 24-29.

⁷ Там же, "Нар. хоз." ст. 29.

⁸ "Расходы..." ст. 25-26.

⁹ Там же, ст. 28-29.

¹⁰ Там же, ст. 32.

¹¹ Там же, ст. 34.

¹² Складено за "Расходы...", ст. 69.

¹³ Складено за: а) "Расходы...", ст. 68.

⁴¹ Складено за: а) "Расходы...", ст. 61-63,

б) Народ. хозяйство СССР в 1956, ст. 18.

¹⁵ Народное хозяйство СССР в 1959 г., Статистический ежегодник. Госстатиздат, Москва 1960, ст. 20.

¹⁶ Там же, ст. 10.

¹⁷ Там же, ст. 10.

¹⁸ Там же, ст. 19.

¹⁹ Там же, ст. 10.

ІІ. РОЗПОДІЛ МІЖ РЕСПУБЛІКАМИ СРСР ЛІКАРЕНЬ, ЛІКАРНЯНИХ ЛІЖОК, МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ТА ІНШИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В 1959 РОЦІ

У передущій статті ("Нові Дні" ч. 146) ми розглянули дані про розподіл між республіками СРСР витрат бюджетових коштів на охорону здоров'я людности за семиріччя 1951-1957 рр.¹ Проаналізувавши їх, ми виявили незаперечну дискримінацію неросійських республік, як колоніяльних московських територій. Тепер розгляньмо статистичні дані, що їх взято з іншого офіційного джерела про розподіл в СРСР в 1959 р. між республіками медичного персоналу, лікарень, лікарняних ліжок та інших засобів охорони здоров'я. Як побачимо далі, ці нові й за інший рік дані в основному підтверджують нам ті самі висновки про дискримінацію неросійських республік. Головним джерелом для нас буде "Статистический ежегодник" за 1959 р., що його видано в Москві року 1960.

1. Лікарні. Про кількість лікарняних установ (без військових шпиталів) та про розподіл їх між республіками в 1959 р. дає нам уявлення наступна табл. 1. (Див. стор. 20).

Щоб найлегше було усвідомлювати дійсний стан речей і робити більш-менш вірні висновки, ми скрізь при порівнянні неросійських республік з РРФСР зводимо цифрові показники до одновимірної бази — до розрахунку на 100.000 людности. Проте ця метода (що її треба визнати за єдино правильну при вивченні стану окремих складових республік СРСР) не завжди при відсутності інших важливих додаткових даних може дати цілком вірне уявлення. Прикладом можуть бути цифри про розподіл лікарняних установ між республіками в табл. 1. Як видно з графи 5 цієї таблиці, аж сім союзних республік із п'ятнадцяти мали року 1959 (із розрахунку на 100.000 людности) кількість лікарняних установ більшу за РРФСР, а саме: Туркменська на 67%, Естонська на 55%, Казахська на 43%, Грузинська на 33%, Азербайджанська на 31%, Вірменська на 19% і Латвійська на 8%. Сім же інших неросійських республік мали того року кількість лікарняних установ меншу за РРФСР, а

Табл. 1.

**КІЛЬКІСТЬ ЛІКАРНЯНИХ УСТАНОВ В 1959 р.
БЕЗ ВІЙСЬКОВИХ ШПИТАЛІВ³)**

Республіки	Людність на кінець 1959 р. у тисячах	Всього лікарень	Лікарень на 100 тис. людности	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	118,930	14,317	12.04	100
Українська	42,465	4,999	11.77	98
Білоруська	8,144	973	11.95	99
Узбецька	8,372	900	10.75	91
Казахська	9,843	1,699	17.26	143
Грузинська	4,131	661	16.00	133
Азербайджан.	3,819	604	15.82	131
Литовська	2,761	301	10.90	91
Молдавська	2,970	335	11.28	94
Латвійська	2,113	274	12.97	108
Киргизька	2,139	250	11.69	97
Таджицька	2,036	233	11.44	95
Вірменська	1,824	261	14.31	119
Туркменська	1,567	315	20.10	167
Естонська	1,209	226	18.69	155
Разом СРСР:	212,323	26,348	12.41	103
У тому числі:				
а) 13 неросійсь- ких республік без УРСР	50,928	7,032	13.18	115
б) Усі 14 не- російських республік з УРСР	93,393	12,031	12.88	107

саме: Литовська на 9%, Узбецька на 9%, Молдавська на 6%, Таджикицька на 5%, Киргизька на 3%, Українська на 2% і Білоруська на 1%. В цілому ж, коли взяти ці 14 неросійських республік разом, то із розрахунку на 100.000 людности вони мали лікарняних установ на 7% більше, ніж РРФСР.

Проте в даному разі було б великою помилкою робити висновки, що людність деяких неросійських республік краще забезпечена, ніж людність РСФРР. Справа в тому, що лікарняні установи не всі однакові і часто-густо так відрізняються одні від одних, що абсолютно не даються для порівняння тільки самими кількісними показниками. Хто бачив і знає великі й рівняючи добре устатковані будинки поліклінік великих міст, особливо ж Москви й Ленінграду, а разом з тим хто відвідував також сільські лікарні чи навіть малих міст СРСР, той прекрасно розуміє в чім тут справа.

Поліклініки великих міст — це здебільшого великі будівлі, в яких зосереджено багато різних лікувальних кабінетів та дослідних лабораторій. У них працюють десятки лікарів різних фахів і кваліфікацій, враховуючи і найвищі. Сільські ж лікарні — це у величезній більшості малі й тісні будівлі, бідно влаштовані, і здебільшого обслуговує їх один лікар, що змушений бути фахівцем від усіх хвороб. Та й лікарні малих міст часто-густо мало чим відрізняються від цих сільських лікарень. То ж і не дивно, що Казахська, скажімо, республіка кількістю лікарняних установ на 100.000 людности перевищувала в 1959 р. РРФСР на 43%, а витрат на охорону здоров'я в порівнянні з РРФСР мала менше аж не 20,5% мінімум.

Тільки Естонська й Латвійська республіки у порівнянні з РРФСР мали поряд із значною перевагою кількості лікарняних установ (при розрахункові на 100.000 людности) також значну перевагу й витрат на охорону здоров'я людности. Але це в тому, звичайно, разі, коли до бюджету РРФСР не додавати витрат із замаскованого "союзного бюджету."³ А це, власне, треба б зробити перед тим, як порівнювати. Проте Естонія та Латвія становлять в даному разі виняток. І пов'язане це явище, треба думати, із акцією інтенсивної примусової за плянами ЦК КПРС асиміляції цих республік та з насаджуванням у цих республіках російських колонізаторських елементів, особливо з числа пенсіонерів. Для них і створюються тут кращі умови охорони здоров'я. Але про це мова буде ще далі, в статті про соціальне забезпечення. В інших же випадках ми маємо при розрахункові на 100.000 людности таку картину у порівнянні з РРФСР: Узбецька республіка мала кількість лікарняних установ більшу на 43%, а грошових витрат на охорону здоров'я менше на 22,5%; Азербайджанська мала кількість лікарняних установ більшу на 31%, а грошових витрат менше на 2,5%; Вірменія мала кількість лікарень більшу на 19%, а грошових витрат на охорону здоров'я менше на 8,8%.

Про інші ж сім республік, як от: про більшу Українську і менші — Білоруську, Узбецьку, Литовську, Молдавську, Киргизьку і Таджикицьку — не доводиться й говорити. Всі ці республіки мали менші за РРФСР: і кількість лікарняних установ, і суми витрат на охорону здоров'я (порівняй з таблицею 10 передуючої статті на стор. 13.

Але значно яскравіші показники дає аналіза інших даних, де між одиницями обліку немає такої занадто вже великої різниці, як між лікарняними установами.

2. Загальна кількість ліжок по лікарнях. Розподіл між республіками загальної кількості ліжок по лікарнях являє нам вже цілком іншу картину, ніж розподіл лікарняних установ. Виявляється, що року 1959 усі 14 неросійських республік, де жило 93.393 тис. людности, мали пересічно (із розрахунку на 100.000 людности) аж на 7% менше лікарняних ліжок. Проте й тут між окремими республіками були, звичайно, досить значні відміни, що й видно з табл. 2.

Табл. 2

**ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ЛІЖОК ПО ЛІКАРНЯХ В 1959 р.
(БЕЗ ВІЙСЬКОВИХ ШПИТАЛІВ)¹**

Республіки	Всього ліжок в тисяч.	Припадало на 100.000 людности	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РРФСР	936,6	788	100
Українська	318,6	750	95
Білоруська	51,9	637	81
Узбецька	52,8	631	80
Казахська	76,9	781	99
Грузинська	28,8	697	88
Азербайджанська	25,8	676	86
Литовська	20,6	746	95
Молдавська	20,5	690	88
Латвійська	22,2	1.051	133
Киргизька	14,6	683	87
Таджицька	12,6	619	79
Вірменська	12,2	669	85
Туркменська	12,8	817	104
Естонська	11,2	926	118
Разом СРСР	1,618,7	762	97
У тому числі:			
а) 13 неросійських респуб. (без УРСР)	326,9	713	90
б) Усі 14 неросій. республік	681,5	730	93

Як видно з показників табл. 2, у трьох республіках кількість ліжок-місць по лікарнях у порівнянні з РРФСР була в 1959 р. (із розрахунку на 100.000 людности) більша: в Латвійській на 33%, в Естонській на 18% і в Туркменській на 4%. Здогадну причину цього явища щодо Латвії й Естонії ми висловили передніше. Що ж стосується значно меншої рівняючої переваги над РРФСР Туркменської республіки, то ми покищо не можемо нічого сказати не маючи для цього даних. У всіх же інших 11-ти неросійських республіках кількість лікарняних ліжок із розрахунку на 100.000

людности є у порівнянні з РРФСР менша від 1% (в Казахській республіці) і до до 21% (в Таджикиській). Коли ж брати республіки з великою кількістю людности (для вилучення впливу випадкових явищ), то Україна (42,5 млн. людности) у порівнянні з РРФСР (118,9 млн. людн.) мала ліжок по лікарнях із розрахунку на 100.000 людности менше на 5%, а всі інші 13 неросійських республік (50,9 млн. людности) менше на 10%.

3. Загальна кількість лікарів та дентистів. Ще показовішим є розподіл між республіками лікарів і дентистів. А розподіл цих фахівців робиться організовано за нарядами з московського центру, як і розподіл усіх фахівців взагалі. Із 379,501 лікаря, що їх зареєстровано було в 1959 р. в цілому СРСР, на території РРФСР працювало 220.822 особи, або 58,2% всієї кількості, при питомій вазі в Союзі людности РРФСР — 56,0%. В Україні було 75.526 лікарів, або 19,9%, при питомій вазі людности України — 20,0%. У всіх інших 13-ти неросійських республіках було лікарів 83,153, або 21,9% все-

Табл. 3

КІЛЬКІСТЬ ЛІКАРІВ В 1959 р. (БЕЗ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВЦІВ)¹

Республіки	Всього лікарів	На 100 тисяч людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РРФСР	220,822	186	100
Українська	75,526	178	96
Білоруська	10,798	133	72
Узбецька	10,618	127	68
Казахська	12,490	127	68
Грузинська	12,963	314	169
Азербайджанська	8,361	219	118
Литовська	4,577	166	89
Молдавська	3,813	128	69
Латвійська	5,109	242	130
Киргизька	2,842	133	72
Таджицька	2,279	112	60
Вірменська	3,968	218	117
Туркменська	2,631	168	90
Естонська	2,704	224	120
Разом СРСР	379,501	179	96
У тому числі:			
а) 13 неросійських республік (без УРСР)	83,153	163	88
б) 14 неросійськ. республік	158,679	170	91

союзної кількості, при питомій вазі людности цих республік рівній 24%.

Порівнюючи з РРФСР кількість лікарів по неросійських республіках (див. гр. 4 таблиці 3), ми виявляємо, що п'ять республік мали в 1959 р. значно більшу кількість лікарів із розрахунку на 100.000 людности, ніж РРФСР. Так, Грузинська мала більше на 69%, Латвійська на 30%, Естонська на 20%, Азербайджанська на 18% і Вірменська на 17%. Це все ті республіки (особливо кавказькі), що мають на своїх територіях курортні й лікувальні місцевості й заклади, до яких для лікування і просто для відпочинку з'їздиться багато людей перш за все з РРФСР, з Москви й Ленінграду особливо. Крім того, щодо Латвії й Естонії, то, певно, відіграє тут якусь помітну роллю і друга причина, про яку згадано вже передніше, себто — перетворення цих республік на район оселення важливих емеритів. Усі ж інші дев'ять неросійських республік (а в тому числі й Україна з її кримським та прикарпатськими курортно-лікувальними районами) мали в 1959р. кількість лікарів із розрахунку на 100.000 людности значно меншу, а саме: Українська на 4%, Туркменська на 10%, Литовська на 11%, Білорусько на 28%, Киргизька на 28%, Молдавська на 31%, Узбекиька на 32%, Казахська на 32% і Таджикиька на 40%. В цілому ж, усі 14 неросійських республік, де зосереджено 93,393 тис. людности, в 1959 р. мали лікарів (із розрахунку на 100.000 людности) менше за РРФСР на 9%. Таким чином, більша кількість лікарів, дозволена плянуючими органами в п'ятох малих неросійських республіках, цілком не тільки урівноважена, а й добре надолужена недоданням значної кількості лікарів іншим неросійським республікам.

Уся кількість лікарів СРСР у статистичному щорічникові на 1960 р. розподілена за фахами: терапевтів — 92,728, хірургів — 37,651, акушерів-гінекологів — 27,362, педіатрів — 54,969, окулістів — 9,863, отоларингологів — 8,926, невропатологів — 9,850, психіатрів — 6,146, фізіятрів — 15,963, дермато-венерологів — 9,253, рентгенологів — 14,782, лікарів фізкультурних хвороб — 1,639, лікарів санітарно-протиепідемічного фаху — 29,171, стоматологів — 15,177.° Проте такого розподілу лікарів за фахами між республіками, хоча ці республіки за конституціями є, нібито, самостійні — не дано.

Дентистів в СРСР в 1959 р. було 28,482, або в 13,3 раза менше за кількість лікарів. Розподілялися ж вони між союзними республіками так: в РРФСР — 17.415, або 61,2% всієї кількості, в УРСР — 5,223, або 18,3% і в 13 інших неросій-

ських республіках — 5,844, або 20,5%. Проте ще яснішу картину ми здобудемо, коли зведемо показники усіх республік до одновимірної бази — до розрахунку на 100.000 людности. (Див. табл. 3а).

Табл. 3а

КІЛЬКІСТЬ ДЕНТИСТІВ В 1959 р. (БЕЗ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВЦІВ)

Республіки	Всього дентистів	На 100 тис. людности	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РРФСР	17,415	14.6	100
Українська	5,223	12.3	84
Білоруська	1,580	19.4	133
Узбецька	740	8.8	60
Казахська	871	8.8	60
Грузинська	354	8.6	59
Азербайджан.	679	17.8	122
Литовська	77	2.8	19
Молдавська	210	7.1	49
Латвійська	271	12.8	88
Киргизька	178	8.3	57
Таджицька	195	9.6	66
Вірменська	350	19.2	132
Туркменська	178	11.4	78
Естонська	161	13.3	91
Разом СРСР	28.482	13.4	92
У тому числі:			
а) 13 неросійсь. республік (без УРСР)	5,844	11.5	79
б) 14 неросійсь. республік (з УРСР)	11,067	11.8	81

Тут ми бачимо, що із розрахунку на 100.000 людности дентистів було більше, ніж в РРФСР, у трьох республіках: у Білоруській на 33%, у Вірменській на 32% і в Азербайджанській на 22%. Проте причина цього явища зараз нам не ясна. Всі ж інші неросійські республіки мали їх менше: Естонська на 9%, Латвійська на 12%, Українська на 16%, Туркменська на 22%, Таджикицька на 34%, Узбецька на 40%, Казахська на 40%, Грузинська на 41%, Киргизька на 43%, Молдавська на 51%, а Литовська навіть на 81%, себто — у п'ять разів менше за РРФСР. Всі ж 14 неросійських республік разом взяті мали в 1959 р. зубних лікарів (при розрахунку на 100.000 людности) аж на 19% менше за РРФСР.

4 Кількість середнього медичного персоналу.
Середнього медичного персоналу в 1959 р. в СРСР

було 1,315.8 тис. осіб, або майже в три з половиною рази більше, як лікарів. Але в розподілі його між республіками помітна та сама тенденція плянувальників, що і в розподілі лікарів. (Див. табл. 4).

Табл. 4

**КІЛЬКІСТЬ СЕРЕДНЬОГО МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ
В 1959 р.⁷**

Республіки	Всього тисяч осіб	На 100 тис. людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РРФСР	779.2	655	100
Українська	258.5	609	93
Білоруська	42.6	523	80
Узбецька	36.1	531	66
Казахська	53.3	542	83
Грузинська	29.3	709	108
Азербайджан.	24.7	647	99
Литовська	14.0	507	77
Молдавська	15.4	519	79
Латвійська	14.8	700	107
Киргизька	10.4	486	74
Таджицька	7.6	373	57
Вірменська	10.7	587	90
Туркменська	10.2	651	99
Естонська	9.0	744	114
Разом СССР	1,315.8	620	95
У тому числі:			
а) 13 неросійськ. республік			
(без УРСР)	278.1	546	83
б) Усі 14 неросійськ. республік			
	536.6	575	88

У порівнянні з РРФСР більшу кількість середнього медичного персоналу (при розрахунку на 100.000 людности) мали три тих республік, що їх згадувалося передніше: Естонська на 14%, Латвійська на 7% і Грузинська на 7%. Усі інші одинадцять неросійських республік мали середнього медичного персоналу менше, а саме: Азербайджанська менше на 1%, Туркменська на 1%, Українська на 7%, Вірменська на 10%, Казахська на 17%, Білоруська на 20%, Молдавська на 21%, Литовська на 23%, Киргизька на 26%, Узбецька на 34% і Таджикицька на 43%.

В цілому ж, усім 14-ти неросійським республікам разом дано було середнього медичного персоналу на 12% менше, ніж РРФСР при розрахунку на 100.000 людности.

5. Постійні дитячі ясла. Поява в СРСР значної кількості дитячих ясел — це наслідок масового втягнення у виробничу працю жінок, не виключаючи й тих, що мають немовлят. Досить сказати, що в 1958 р. в цілому СРСР серед робітників і службовців жінки становили 47%⁸, а серед колгоспників, що працювали в колгоспному господарстві, кількість жінок сягала навіть до 58% а в Україні, зокрема — 60%; це найвищий між всіма республіками СРСР відсоток).⁹ Далі слід зазначити, що за статтею 14 “Примерного устава сільськогосподарської артели”, жінки в колгоспах у зв’язку з вагітністю мають одержувати звільнення від праці на місяць до пологів і на місяць після пологів, а всього на два місяці. Щоправда, в поодиноких колгоспах це звільнення від праці збільшується до 3 і 4 місяців. Але разом з тим трапляються випадки, коли колгоспна адміністрація дає звільнення від праці й менше як на два місяці.¹⁰ Тож для тих немовлят, що їх ні на кого залишити дома, коли матері змушені йти на працю, і влаштовуються дитячі ясла. При відсутності дитячих ясел або місць у них — матері змушені залишати своїх немовлят і взагалі малих дітей на догляд або зовсім старих і непрацездатних членів родин, своїх або й сусідських, або залишати їх під опікою трохи більших дітей, які, проте, самі потребують ще догляду дорослих. В наслідок чого трапляються різні нещастя й захворювання малих дітей. Та хоча жінки по всіх республіках більш-менш в однаковій мірі змушені брати участь у виробничій праці на фабриках та виробнях, в колгоспах чи радгоспах, проте забезпечення дитячими яслами не по всіх республіках СРСР однакове, що й видно з наступної табл. 5 (ст. 28).

Відносно найкраще кількістю місць у дитячих яслах забезпечена РРФСР і найгірше — неросійські республіки, коли їх взяти всі разом. Виняток з них становлять тільки дві туркестанські республіки: Туркменська, яка при розрахунку на 100.000 людности мала в 1959 р. місць в дитячих яслах на 64% більше за РРФСР, та Узбецька, що мала на 12% більше. Можливо, що це пов’язане з потребою максимального використання жіночої робочої сили на бавовняних плантаціях. Адже в 1959 р. із восьми республік, що продукували бавовну, Узбецька й Туркменська республіка дали (в основному для фабрик РРФСР) 3,521.7 тис. тонн бавовняної сировини, що становило 75% всієї заготівлі цієї сировини в СРСР.¹² Проте всі інші неросійські рес-

республіки мали місце в дитячих яслах менше за РРФСР (при розрахунку на 100.000 людности). Так, Казахська менше на 18%, Киргизська на 36%, Українська на 37%, Таджикицька на 40%, Естонська на 42%, Азербайджанська на 43%, Грузинська на 46%, Білоруська на 56%, Вірменська на 56%, Молдавська на 58%, Латвійська на 58% і Литовська на 76%, або в чотири рази менше в порівнянні з РРФСР.

Табл. 5

**КІЛЬКІСТЬ МІСЦЬ У ПОСТІЙНИХ ДИТЯЧИХ ЯСЛАХ
В 1959 р.¹¹**

Республіки	Всього місць у тис.	На 100 тис. людности	У % до РСФСР
(1)	(2)	(3)	(4)
РРФСР	794.7	668	100
Українська	179.9	424	63
Білоруська	24.0	295	44
Узбецька	62.7	749	112
Казахська	54.0	549	82
Грузинська	15.0	363	54
Азербайджан.	14.5	380	57
Литовська	4.5	163	24
Молдавська	8.4	283	42
Латвійська	6.0	284	42
Киргизька	9.2	430	64
Таджицька	8.2	403	60
Вірменська	5.4	296	44
Туркменська	17.2	1098	164
Естонська	4.7	389	58
Разом СРСР	1.208.4	569	85
У тому числі:			
а) 13 неросійсь. республік (без УРСР)	233.8	459	69
б) 14 неросійсь. республік	413.7	443	66

У цілому ж, усі 14 неросійських республік мали постійних місць у дитячих яслах менше за РРФСР (із розрахунку на 100.000 людности) на 34%. Не зайвим буде зробити тут порівняння із витратою бюджетових коштів на дитячі ясла в 1951—1957 рр., про що говорилося в передущій статті.¹² Всі показники наступної табл. 6 зведені до одновимірної бази.

Табл. 6

**ПОРІВНЯННЯ КІЛЬКОСТІ ПОСТІЙНИХ МІСЦЬ
В ДИТЯЧИХ ЯСЛАХ З ВИТРАТАМИ НА НИХ
ІЗ БЮДЖЕТОВИХ КОШТІВ У %% ДО РРФСР**

Республіки	Кількість		Витрати бюджетових коштів		
	місць в дит. на дитячі ясла за 1951-1957		роки у %% до РРФСР		
	ясла	у 1959	у %%	до РРФСР	
(1)	(2)	Міста	Села	(4)	
РРФСР	100	100			100
Україна	63	64,7			52,8
Інших 13 неросійськ. республік	69	59,8			45,7

Хоча за 1951—1957 рр. ми мали справу з відносним розподілом між республіками (при розрахунку на 100.000 людности) фінансових витрат на дитячі ясла, а за 1959 р. маємо справу з таким же розподілом між республіками кількості постійних місць в дитячих яслах, проте подібність у співвідношенні неросійських республік з РРФСР є наочна, безсумнівна і дуже вимовна.¹⁴

6. БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКЛИКУВАННЯ.

- ¹ Див. "Нові Дні" ч. 146, ст. 12—18.
- ² Складено за: Народное Хозяйство в 1959 г. Статистический ежегодник. Москва, 1960, ст. 8, (людність) і ст. 790 (лікарні).
- ³ Див. передуючу статтю (стор. 1-17).
- ⁴ Складено за Народное Хозяйство в 1959 г., ст. 791. Кількість людности для розрахунку див. табл. 1.
- ⁵ Складено за тим же джерелом, ст. 8 і ст. 788-789.
- ⁶ Там же, ст. 787.
- ⁷ Складено за тим же джерелом, ст. 8 і 790.
- ⁸ Женщина в СССР. Краткий статистический справочник. Москва, 1960, ст. 31.
- ⁹ Там же, ст. 42.
- ¹⁰ Ю. Р. Тиги: Пенсии и пособия в колхозах. Госюридат. Москва, 1960, ст. 17-18, 42.
- ¹¹ Складено за: Народное хозяйство в СССР в 1959 г., ст. 8 і 793.
- ¹² Там же, ст. 360.
- ¹³ Див. передуючу статтю (стор. 10 і 12). таблиці 6 і 9.
- ¹⁴ Тут ми обмежилися аналізою загальних цифрових даних. Загальну ж якісну характеристику засобів

охорони здоров'я в СССР, за даними більшовицької літератури та преси, читач знайде в праці доктора медицини В. Плюща:

- a) V. Plushch: Medical services in the USSR today. ("Ukrainian Review", vol. 2. Instytut for the Study of the USSR. Munich, 1956).
- b) V. Plushch: Suchasny stan medychnoi dopomohy naselenyu v USSR ta otsinka yoho stanu za dzherelamy sovyetskoï medychnoi presy. ("Ukrainsky Zbirnyk", vol. IV, 1955. Instytut for the Study of the USSR. Munich.

III. РОЗПОДІЛ МІЖ РЕСПУБЛІКАМИ СРСР КІЛЬКОСТІ ПЕНСІОНЕРІВ ТА ДЕРЖАВНИХ ФОНДІВ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Дискримінація колгоспного селянства у справі соціального забезпечення.

За твердженням влади партійних диктаторів і за конституцією — СРСР є союзом рівноправних і суверенних республік, у якому, нібито, цілком здійснена національна й соціальна справедливість. Але разом з тим цей, так званий, союз перетворено фактично в найбільш централізовану й пляновану державу імперіяльного типу. Все в ній суворо регламентується з одного центру, з Москви, владою партійних диктаторів. Жодна з 14-ти неросійських республік не має вільно обраного народом і незалежного від ЦК КПРС свого уряду. Жодна з цих республік не має свого власного війська, яке б стояло на сторожі її прав. Жодна з них не керує своїм господарством відповідно до потреб своєї людності. Керівництво їхніми господарствами здійснюється тільки за вказівками з Москви, яка встановлює виробничі пляни і яка потім розпоряджається всією продукцією господарств неросійських народів. Так само жодна з неросійських республік не має своєї податкової системи, своїх власних і не залежних ні від кого фінансів та банків. Тому всі ті 14 неросійських республік живуть із тих бюджетових коштів, що їх визначає й дає їм Москва зі спільної державної скарбниці. А витрачають ті неросійські республіки дані їм кошти лише на те, на що призначила їх Москва у своєму пляні.

При такій суворій централізації, при плянуванні й контролюванні всього життя з московського центру можна було б сподіватися бодай того, що кількість пенсіонерів та сум грошових витрат на соціальне забезпечення в СРСР розподіляється цілком пропорційно, рівномірно й справедливо як між окремими соціальними групами людності цілого Союзу, так і між формально рівноправними та суверенними республіками. Проте дійсність по-

казує нам зовсім інше. В СРСР немає ніякої суверенності неросійських республік. Немає ніякої рівноправності національностей. Немає соціальної справедливості. Панує там суворий закон колоніальної підпорядкованості, здійснюваний апаратом озброєної тотальної диктатури російської комуністичної партії. Панує закон визиску одних соціальних груп людности іншими, хоча все це й прикрито від очей сторонніх спостерігачів.

При ознайомленні зі станом соціального забезпечення людности в СРСР, перш за все, впадає в око явна дискримінація сільської людности взагалі. За даними перепису 1959 р. сільська людність цілого СРСР становила 108,849 тис. осіб, або 52% всієї людности. Проте колгоспне селянство (з утриманнями — дітьми й старими), як про це оголошено чомусь тільки наприкінці 1960 р., становило під час перепису 15. І. 1959 тільки 65,5 млн. осіб, або 31,4% всієї людности СРСР.¹⁾ І хоча урядова пропаганда настирливо твердить, що “в Советском Союзе нет эксплуататорских классов” і що соціалістичне, як вона упевняє, суспільство СРСР “состоит из двух дружественных классов: рабочего класса и колхозного крестьянства”²⁾, проте це аніяк не відповідає дійсності. Адже тут не згадано про головну в державі клясу партійців. А вона на 1. І. 1960 р. складалася аж з 8,7 млн. осіб і їй єдиний ст. 126 Конституції СРСР надає виключного права панування й керування по всіх громадських і державних організаціях СРСР.

Оті 65,5 млн. селян-колгоспників примусово прикріплені диктаторською системою КПРС до колгоспів, які тільки фіктивно називаються сільсько-господарськими кооперативами, чи артілями. Насправді ж ці колгоспні господарства є замаскованими державними господарствами, що ними керують не члени колгоспів, а призначувані партією люди, а їх продукцію забирає держава в кількості і за цінами, що їх вона сама встановлює. Потреби ж колгоспників-продуцентів при цьому ніякої вирішальної ролі не відіграють. Держава навіть не цікавиться, скільки за свою працю одержить колгоспник і навмисне не регламентує цієї справи. Ця велетенська селянсько-колгоспна маса з її господарською діяльністю є для партійно-державного апарату диктатури об'єктом найгіршого визиску і

джерелом первісного нагромадження капіталів. За кошти цього нагромадження ЦК КПРС здійснює індустріалізацію своєї імперії, озброюється для підкорення сусідів, утримує велетенський партійний бюрократичний апарат, провадить свою пропаганду за кордонами СРСР і утримує в чужих державах велетенську сітку своїх таємних агентів-виконавців. Одно слово, колгоспне селянство з його господарською діяльністю — це, для партійної диктатури, своєрідна внутрішня колонія.

Ще 11 січня 1933 р. на пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Сталін оприлюднив такі директиви-“заповіді” своєму партійному й урядовому апаратові:

“... не заслоняйте своєї уваги турботою про фонди та запаси всякого роду, не відхиляйтеся від головного завдання, розгорніть хлібозаготівлі від перших же днів та форсуйте їх, бо **перша заповідь — виконання пляну хлібозаготівель, друга заповідь — засипання насіння, і тільки після виконання цих умов можете почати і розгортати колгоспну торгівлю**” (Підкреслення наше).

Як бачимо, про будь-яке задоволення найнеобхідніших життєвих потреб селян-колгоспників, продуцентів хліба та всяких інших сільсько-господарських продуктів, навіть не згадано. Бо “колгоспна торгівля” мала на увазі постачання продуктів міській людині, робітникам і службовцям. І цю свою директиву Сталін дав саме в той час, коли в Україні вимирало мільйони селян, а в тому числі й колгоспники, від штучно створеного партією голоду. У той час, як свідчать документи, Сталін більше турбувався про здоров'я коней, ніж про здоров'я селян-колгоспників.³ Ця Сталінова директива ніколи не була офіційно скасована і, очевидно, діє й до наших днів. Дармащо Сталіна тепер ЦК КПРС розвінчав, а трупа його викинув з мавзолею Леніна.

Отож, будучи громадянами “другого сорту”, колгоспне селянство СРСР позбавлене нормально-го, встановленого законом державного соціального забезпечення. Це соціальне забезпечення в СРСР існує тільки для робітників і службовців. Щоправда, останнім часом справу соціального забезпечення для селян-колгоспників намагаються якось наладити. Але робиться це не в спосіб видання відповідного закону та встановлення єдиних для всіх норм соціального забезпечення, як це зроблено для робітників та службовців. Робиться це тільки засобом інспірування індивідуальних спроб по окремих колгоспах. І залежать ці спроби від доброї волі керівництва того чи того колгоспу. А те керівництво, як

відомо, призначається партією і лише формально “обирається” членами колгоспу. Тому характерним для всієї цієї справи є признання одного з комуністичних авторів, який пише:

“Питання пенсійного забезпечення колгоспів перебуває у прямому зв’язку з економікою того або того колгоспу. Економічно сильніші колгоспи мають більші можливості в пенсійному забезпеченні своїх членів і, навпаки, в економічно слабких колгоспах їх значно менше. Тепер, за невеликим вилученням, майже кожен колгосп уже має практичну можливість у принципі розв’язати це питання”.⁴

Отож, хоча для пропаганди цей автор подає далі кілька окремих прикладів, нібито, доброго розв’язання справи соціального забезпечення по деяких зразкових колгоспах, проте ні він, ні офіційні статистичні щорічники не подають загальних зведених даних, як для цілого Союзу, так і для окремих республік. Чому? Та тому, що справа соціального забезпечення колгоспників за 43 роки влади ЦК КПРС не знайшла в СРСР свого розв’язання і все ще перебуває лише в стадії досвідних спроб у деяких колгоспах. Крім того, має вона такий хаотичний, різноманітний і часто-густо жалюгідний характер, що й зводити ті дані в частині пенсійних видач — незвичайно важко. Звичайно, досить легко було б звести дані бодай про кількість колгоспників, що одержують пенсії, та про кількість колгоспів, що їх видають. І можливо, що ці відомості таки існують у зведеному вигляді. Проте в статистичних щорічниках їх не оголошується, треба думати, через мізерність і непевність тих даних.

Все це підтверджує й примітка у московському статистичному щорічнику за 1959 р., що її зроблено до таблиці про кількість пенсіонерів (робітників і службовців), які одержували в 1959 р. державні пенсії. У ній ми читаємо:

“Загальна кількість пенсіонерів, що перебувають на забезпеченні держави, колгоспів та громадських організацій становить понад 20 мільйонів осіб”.⁵

З таблиці ж видно, що на забезпеченні держави перебувало в 1959 р. — 18.545 тис. пенсіонерів робітників і службовців. З цього виходить, що на забезпеченні “колгоспів та громадських організацій” було понад 1,455 тис. пенсіонерів. Але що ж це за “громадські організації”, що сплачують пенсії? Треба думати, що ці слова тут вставлені не відповідно, бо в наступному щорічнику за 1960 р. їх уже зовсім немає, а є тільки слово “колгоспів”.⁶

На підставі ж цієї примітки можна для 1959 р. врахувати й зробити таке порівняння (Див. табл. 1):

Табл. 1.

ПОРІВНЯННЯ ПИТОМОЇ ВАГИ КОЛГОСПНОЇ ЛЮДНОСТІ У ЗАГАЛЬНІЙ МАСІ ЛЮДНОСТІ З ПИТОМОЮ ВАГОЮ ПЕНСІОНЕРІВ-КОЛГОСПНИКІВ У ЗАГАЛЬНІЙ МАСІ ПЕНСІОНЕРІВ ЦІЛОГО СРСР У 1959 р.⁷

Показники (1)	Людність (2)	Пенсіонери (3)
1. У тисячах:		
Уся людність	208.827	20.000
У т. ч. колгоспна	65.500	1.455
2. У %%:		
Уся людність	100	100
У т. ч. колгоспна	31,4	7,3

З цього бачимо, що колгоспна людність серед загальної кількості людності СРСР під час перепису 1959 р. становила 31,4%, а пенсіонери-колгоспники цілого СРСР серед загальної кількості пенсіонерів становили в тому ж 1959 р. тільки 7,3%, себто — відсоток у 4,3 разів менший. Уже сам цей факт говорить про те, як грубо упосліджена колгоспна селянська людність в цілому СРСР. Але по республіках до цієї загальної дискримінації селянської маси СРСР примішується ще й колоніальна дискримінація неросійського селянства, про що ми знаємо з низки інших фактів, про які мова буде далі. Через це розподілу колгоспників-пенсіонерів по республіках і не дано. Проте, очевидно, є ще й друга важлива причина, чому не дано цього розподілу між республіками у статистичному щорічнику. Це — непевність взагалі цифри 1,455 тис. пенсіонерів-колгоспників. Фактично ця кількість, мабуть, значно менша. Не даремно ж цієї цифри прямо не дано, а тільки посередньо, у примітці і без будь-якої спроби розподілити її між республіками.

Варто згадати тут також наступну констатацію фактів, що її подав уже цитований передніше московський автор у своїй книжці. Вона дає цілком ясне уявлення про абсолютну неунормованість з боку державної влади справи соціального забезпечення мільйонної маси колгоспного селянства та про залежність колгоспників у пенсійній справі від доброї чи злої волі місцевих партійних чинників. Він пише:

“У колгоспах, на жаль, трапляються іноді випадки порушення прав та інтересів непрацевдатних колгоспників. Таким порушенням, на нашу думку, є встановлення для непрацевдат-

них колгоспників обов'язкового мінімуму трудоднів”.

І тут автор подає конкретні ілюстрації, як для чоловіків, що мають понад 60 років і для жінок понад 55 років (це в СРСР законом встановлений нормальний пенсійний вік для робітників та службовців) встановлювався в деяких колгоспах обов'язковий мінімум праці в 80 і навіть 150 трудоднів. А далі пише:

“Другим видом порушень прав непрацездатних колгоспників є зменшення їм розмірів присадибних ділянок”.

І знову автор подає тут пару конкретних прикладів зменшення старим колгоспникам присадибних ділянок “із 0.35 га до 0.15 га” в одному колгоспі, а в іншому — “наполовину”.⁸

Щоправда, про ці два останні випадки автор каже, що вони були опротестовані районним прокурором (через це вони, очевидно, й стали відомі). А скільки ж було таких випадків, де районні прокурори не опротестовували? Адже обов'язкового для всіх закону в цій справі державна влада не видала. Цим то й пояснюється, що загальні зведені статистичні дані про соціальне забезпечення стосуються тільки робітників і службовців. Ці дві соціальні групи людности в СРСР, порівняно зі зовсім упослідженою селянською колгоспною масою, є в якійсь мірі упривілейовані.

З цього бачимо, що пропагандивне проголошення ст. 120 Конституції СРСР про те, що “громадяни СРСР мають право на матеріальне забезпечення на старість, а також — у випадках хвороби й втрати працездатности”, зовсім не розповсюджується на всіх громадян СРСР, як про це можна було б подумати. Фактично це право не розповсюджується на 65,5 млн. колгоспників, що становлять 31,5% всієї людности на 15.I. 1959 р. і на 0,6 млн. селян одноосібників та нескооперованих кустарів, що становлять 0.3% всієї людности СРСР.

Таким чином, соціальної справедливости й рівности навіть в оцій вузькій справі ЦК КПРС більш як за сорок років не запровадив, бо це не було в його інтересах. Побіжно зазначимо, що хоча селянська колгоспна маса в СРСР взагалі упосліджена, як громадяни “другого сорту”, як об'єкт визиску для первісного нагромадження потрібних партії капіталів, проте згадана дискримінація не по всіх республіках однакова. Найгірша вона в неросійських республіках, які є для Москви колоніальними територіями. Про це ми довідуємося з деяких інших даних. Зараз ми змогли зібрати їх ще не багато, бо влада диктаторів старанно їх

приховує. Але те, що ми вже виявили, говорить цілком ясно само за себе:

1. Аналіза офіційних даних про роздрібний товарообіг по селах двох республік СРСР в 1955 р. (за інші роки й інші республіки порівняльних даних для сіл ми не знайшли) виявила нам, що життєвий рівень селянства України був на 41,1% нижчий од рівня селянства РРФСР.⁹ Очевидно, був він нижчий і по інших неросійських республіках.

2. Витрати з державного бюджету за 1951—1957 рр. на лікарні й диспансери по селах складових республік СРСР при розрахункові на одиницю сільської людности у порівнянні з РРФСР були менші: в Україні на 12,2%; в 13-ти інших неросійських республіках на 25,1%.¹⁰

3. Витрат з державного бюджету за 1951—1957 рр. на постійні дитячі ясла з розрахунку на одиницю сільської людности у порівнянні з сільською людністю РРФСР було менше: в Україні — в 1,9 раза; в 13-ти інших неросійських республіках — у 2.2 раза.¹¹

4. Витрат з державного бюджету за 1951—1957 рр. на дитячі садки по селах із розрахунку на одиницю сільської людности у порівнянні з РРФСР було менше: в Україні в 2.6 раза; в 13-ти інших неросійських республік у 2.2 раза.¹²

Навіть цих кількох фактів досить, щоб зрозуміти, що селянська маса неросійських народів СРСР перебуває в особливо тяжкому дискримінаційному становищі. Але повернімося до основної нашої теми. Перейдімо до розгляду даних про соціальне забезпечення робітників і службовців. Вони виявлять нам, що й робітники та службовці складових республік СРСР у справі соціального забезпечення фактично не всі рівні. Що й тут діє той же закон колоніальної підпорядкованости й колоніальної дискримінації неросійських народів СРСР.

2. Розподіл кількості пенсіонерів між республіками.

На перше січня 1960 р. в СРСР людности нараховано було 212.323 тис. осіб, а всіх пенсіонерів — 18.545 тис. Але в це число пенсіонерів, як ми вже знаємо, входять в основному лише робітники й службовці. Колгоспну ж селянську масу державна влада СРСР пенсіями не забезпечує. Хоча господарства колгоспів, що їх створено на базі вивласненої у тих селян землі, тримає під своїм абсолютним контролем, а продукцію їх забирає в своє розпорядження. Виняток серед колгоспників становлять лише одиниці, здебільшого ті, що потрапили до категорії робітників та службовців. В основному — це партійці, що їх надіслано до

колгоспів для керівної ролі на селі та механізатори й службовці колишніх МТС, що тепер працюють в колгоспах. Та ще деякі дрібні групи. Для кращого усвідомлення цієї справи подамо тут багатомовну цитату з виступу Г. А. Наливайка, директора Алтайського науково-дослідного інституту сільського господарства на пленумі ЦК КПРС у березні 1962 р. Він говорив:

“Доцільно було б вирішити і ще деякі справи, що хвилюють фахівців сільського господарства. Першою і, мабуть, головною справою є упорядкування заробітної платні фахівцям в колгоспах, встановлення для них оплачуваних відпусток. Тут, як видно, не досить самих рекомендацій колгоспам, — потрібен закон. Пора прийняти колгоспних фахівців до профсоюзу”. (“Правда” ч. 68 за 9. III. 62, ст. 4).

Якщо Наливайкові довелося так говорити про колгоспних фахівців, то можна собі уявити у скільки разів гіршим є становище звичайних колгоспників.

Як саме розподілялася зазначена кількість пенсіонерів між республіками, видно з табл. 2.

Із поданих тут офіційних даних можна побачити лише, що в цілому СРСР пенсіонери, які одержують пенсії за старість, за вислугу літ, за трудовою інвалідністю та персональні пенсії (гр. 4) — становили в 1959 р. число 9.722 тис., або трохи більше за половину усіх пенсіонерів. Колишні військовики (“інваліди імперіалістичної, громадянської та вітчизняної війн”) і їхні родини (гр. 6) досягли числа 6.264 тис., себто становили трохи більше за третину всієї кількості пенсіонерів. Нарешті ті, що одержували пенсії за втратою годувальників (родини робітників та службовців) становили число 2.559 тис., або трохи більше за сьому частину загальної кількості.

Співвідношень між цими абсолютними даними, що стосуються РРФСР та неросійських республік, без додаткового опрацювання не видно. Проте, врахувавши відносні показники, ми здобудемо вже досить ясну картину загальної дискримінації неросійських республік (див. табл. 3). Особливо ж, коли спробуємо порівняти цифрові дані за три роки, за які оголошено відомості про пенсіонерів, та виявимо характер динаміки цих показників.

Уважний розгляд відносних показників табл. 3 виявляє незвичайно симптоматичне явище. Питома вага всієї людності РРФСР за три роки (1959, 1960, 1961) становила в РРФСР: 56,3% — 56,0%

Табл. 2.

**РОЗПОДІЛ ЛЮДНОСТИ І ДЕРЖАВНИХ ПЕНСІОНЕРІВ
МІЖ СОЮЗНИМИ РЕСПУБЛІКАМИ на 1. I. 1960 р.
(у тис. осіб).**

Республіки Людності Усіх пенсіо- З того числа пенсіонерів:
(оцінка) нерів

(1)	(2)	(3)	За старістю, випуску літ тощо	За втрачено годувальників	Кількість військових інвалідів
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
РРФСР	118.930	11.687	6.385	1.682	3.620
Українська	42.465	3.571	1.742	447	1.382
Білоруська	8.144	553	225	61	267
Узбецька	8.372	430	199	48	183
Казахська	9.843	710	327	110	273
Грузинська	4.131	351	168	50	133
Азербайджан.	3.819	240	123	37	80
Литовська	2.761	120	72	21	27
Молдавська	2.970	119	49	11	59
Латвійська	2.113	204	151	21	32
Киргизька	2.139	125	47	16	62
Таджицька	2.036	81	33	9	39
Вірменська	1.824	154	77	19	58
Туркменська	1.567	82	37	13	32
Естонська	1.209	118	87	14	17
Разом СРСР	212.323	18.545	9.722	2.559	6.264
У тому числі 13 неросійських республік (без України)	50.928	3.287	1.595	430	1.262

— 55,8%. Себто — виявила виразну тенденцію до зменшення. Пояснюється це, очевидно, тим, що ЦК КПРС і далі безперервно й посилено спрямовує колонізаторів-росіян до неросійських республік для все більшого закріплення там великодержавних російських позицій, особливо ж — по містах, що є командними пунктами.

Разом з тим питома вага пенсіонерів РРФСР в Союзі, що й без того була значно вища за питому вагу людності РРФСР в Союзі не тільки не виявила нахилу до зменшення, а навпаки — увесь час продовжувала збільшуватися: 62,7% — 63,0% — 63,7%.

Отож, якщо всі 14 неросійських республік СРСР на початок 1959 р. у порівнянні з питомою вагою своєї людності мали пенсіонерів менше на 6,3%, то на початок 1960 р. вони мали менше вже

Табл. 3.

ПОРІВНЯННЯ РУХУ ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ЛЮДНОСТІ З РУХОМ ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ПЕНСІОНЕРІВ НА ПОЧАТОК РОКІВ: 1959, 1960 і 1961.^{15A}

Показники (1)	1959 р. (2)	1960 р. (3)	1961 р. (4)
1. У тисячах:			
а) Людність:			
РРФСР	117.534	118.930	120.554
Україна	41.869	42.465	43.091
Інші 13 республ.	49.424	50.928	52.506
Разом СРСР	208.827	212.323	216.151
б) Пенсіонери:			
РРФСР	11.406	11.687	12.699
Україна	3.521	3.571	3.795
Інші 13 республ.	3.273	3.287	3.373
Разом СРСР	18.200	18.545	19.867
2. У % до СРСР:			
а) Людність:			
РРФСР	56,3	56,0	55,8
Україна	20,0	20,0	19,9
Інші 13 республ.	23,7	24,0	24,3
Разом СРСР	100	100	100
У т. ч. 14 нерос. республ.	43,7	44,0	44,2
б) Пенсіонери:			
РРФСР	62,7	63,0	63,9
Україна	19,3	19,3	19,1
Інші 13 республ.	18,0	17,7	17,0
Разом СРСР	100	100	100
У т. ч. 14 нерос. республ.	37,3	37,0	36,1

на 7,0%, а на початок 1961 р. менше на 8,1% проти питомої ваги своєї людности в Союзі. Найбільш упослідженими виявилися 13 неросійських республік без України. Але й в Україні питома вага пенсіонерів порівняно з питомою вагою людности була менша на 0,7%, а на початок 1961 р. стала менша вже на 0,8%.

Але чи добре робимо ми, коли порівнюємо питому вагу пенсіонерів основних груп республік з питомою вагою всієї людности цих республік? Адже пенсіонери — це в основному міська людність, робітники й службовці. То чи не краще було б порівнювати їх з питомою вагою самої міської людности? Хоча і в цьому разі довелося б констатувати, що питома вага міської людности РРФСР дещо нижча за питому вагу пенсіонерів РРФСР.

Гадаємо, що метода порівняння питомої ваги в Союзі пенсіонерів окремих республік з питомою

вагою всієї кількості людності цих республік, що її ми тут застосовуємо, є цілком правильна. І навпаки, хибною для вірності загального висновку була б метода порівняння лише з міською людністю. Поперше, за новими даними можна вирахувати¹⁴, що під час перепису 1959 р. близько 27% усіх робітників і службовців жило в сільських місцевостях, а з оголошених даних про кількість пенсіонерів не видно, скільки з них жило по селах, а скільки по містах. Подруге, збільшення кількості міської людності по республіках плянується в Москві у зв'язку з плянуванням розбудови індустріалізації РРФСР.¹⁵ І якщо в РРФСР кількість міської людності від 1926 р. до 1939 р. зростає на 120%, то в усіх неросійських республіках разом вона зростає тільки на 102%. За період же від 1939 р. до 1959 р. в РРФСР міська людність зростає на 69,8%, а в усіх неросійських республіках разом зростає тільки на 59,1%.¹⁶ При чому, зростання міської людності неросійських республік відбувається не так за рахунок нормального переходу сільської людності тої чи тої республіки до міст своєї республіки, як за рахунок переселеної московською владою до міст неросійських республік росіян та інших колонізаторів. Яскравими прикладами можуть бути міста України, особливо ж Львів, міста балтійських республік, тощо, де тепер панує вже російська мова, російська адміністрація, російські фахівці та інші надіслані туди колонізатори. Корінна ж національна людність цих неросійських республік у значній мірі відтиснується на села та вивозиться за межі своєї республіки. Цим і пояснюється, що національний склад нарізно міської й сільської людності республік СРСР за даними перепису 1959 р. і досі не оприлюднений, роки після перепису минуло три з половиною роки. І за всіма ознаками цих даних і не збираються оприлюднювати. ЦК КПРС тримає ці відомості в секреті, бо не хоче розкривати людям карт своєї великодержавної шовіністичної гри, яку прикрито тільки порожніми інтернаціональними гаслами про "дружбу народів". І за дружбу та допомогу саме й видається колонізаторське опанування територій і міст неросійських республік.

Потрете, хоча дискримінація сільської людності сильно замаскована тим, що про ту сільську людність друкується якнайменше статистичних та інших даних, проте й ті уривкові відомості, що їх ми маємо і про які згадували передніше в п. 1, свідчать, що та особлива дискримінація сільської людності СРСР не по всіх республіках однакова. І цей різний ступінь дискримінації сільської кол-

госпної людности не може, звичайно, не відбиватися на становищі всієї людности тої чи тої республіки. Адже селянська маса за даними 1959 р. по всіх неросійських республіках (за винятком одної маленької Латвії) становить більше за половину всієї людности, а саме: від 50% у Вірменії до 78% у Молдавії. У тому числі в Україні, що під час перепису мала майже 42 млн. людности, в сільських місцевостях жило 54%.¹⁷

Переходячи тепер до детальнішого розгляду даних про пенсіонерів окремих союзних республік, ми для наочности й кращого зрозуміння зведемо ці дані до одновимірної бази, а саме: вирахуємо, скільки пенсіонерів припадало в 1959 р. на кожні 10.000 людности тої чи тої союзної республіки.

1. Почнімо свій розгляд з колишніх військових інвалідів та їхніх родин (табл. 2, гр. 6). Картину розподілу їх між республіками дають такі числові показники (табл. 4).

Табл. 4.

**ПЕНСІОНЕРІВ — КОЛИШНІХ ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ
ТА ЇХНІХ РОДИН**

Республіки	Всього із розрахунку на кожні 10.000 людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)
Білоруська	328	107,9
Українська	325	106,9
Грузинська	322	105,9
Вірменська	318	104,6
РРФСР	304	100
Киргизька	290	95,4
Казахська	277	91,1
Узбецька	219	72,0
Азербайджанська	209	68,7
Туркменська	204	67,1
Молдавська	199	65,5
Таджицька	192	63,2
Латвійська	151	49,7
Естонська	140	46,1
Литовська	98	32,2

Більшу за РРФСР кількість військових пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности мали чотири республіки: Білоруська — на 7,5%, Українська на 6,9%, Грузинська на 5,9% і Вірменська на 4,6%. Щодо Білорусії та України, то ця відносна перевага цілком зрозуміла. Фронт Другої світової війни двічі пройшов через усю територію обох республік. Вся військовозобов'я-

зана людність цих республік так чи так брала участь у безпосередніх бойових акціях. Зрозуміло, що тут мусіло бути із розрахунку на кожні 10.000 людности й більше калік, ніж в РРФСР, територія якої лише частково була безпосереднім тереном військових подій. Не зовсім для нас є зрозуміле зараз, чому маленькі Грузія та Вірменія також мали відносно більшу за РРФСР кількість військових інвалідів-пенсіонерів із розрахунку на 10.000 людности. Щож стосується інших 10-ти неросійських республік, то вони мали військових інвалідів-пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности менше за РРФСР. При чому особливо мало виявлено їх в Латвії (на 50,3% менше за РРФСР), в Естонії (на 53,9% менше) і в Литві (на 66,8% менше за РРФСР). Та ця відносно мала кількість (порівняно зі РРФСР) військових інвалідів у цих трьох балтійських республіках пояснюється, треба думати, не малими, порівняно, військовими втратами (бо ці три республіки також були тереном безпосередніх війських дій), а особливим ставленням московської влади до людности цих захоплених у 1939 р. червоною армією республік, а потім на якийсь час окупованих німцями.

Але найцікавішим є таке. Ми бачили, що в окремих неросійських республіках кількість пенсіонерів — військових інвалідів та їхніх родин — із розрахунку на кожні 10.000 людности дуже коливається і буває то більша, то менша за норму, що її вираховано для РРФСР — 304 пенсіонери. Проте, як узяти всі 14 неросійських республік разом, де було 93,393 тис. людности, то із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности вони мали пересічно 283 пенсіонери, або на 6,1% менше за РРФСР.

2. Перейдімо тепер до групи пенсіонерів — родин робітників і службовців, що втратили своїх годувальників (табл. 2, графа 5). До цієї категорії належать непрацездатні члени родин, що були на утариманні померлого робітника, службовця або пенсіонера. Тут випадковий вплив війни вилучений. І в цій групі пенсіонерів жодна вже з неросійських республік не переважає РРФСР кількістю пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности. Але, як це не дивно, ми й тут маємо дуже велику амплітуду відхилень від норми, що її вираховано для РРФСР — 141 пенсіонер. Іноді, як це можна побачити з табл. 5, показники різняться в три й чотири рази.

госпної людности не може, звичайно, не відбиватися на становищі всієї людности тої чи тої республіки. Адже селянська маса за даними 1959 р. по всіх неросійських республіках (за винятком одної маленької Латвії) становить більше за половину всієї людности, а саме: від 50% у Вірменії до 78% у Молдавії. У тому числі в Україні, що під час перепису мала майже 42 млн. людности, в сільських місцевостях жило 54%.¹⁷

Переходячи тепер до детальнішого розгляду даних про пенсіонерів окремих союзних республік, ми для наочности й кращого зрозуміння зведемо ці дані до одновимірної бази, а саме: вирахуємо, скільки пенсіонерів припадало в 1959 р. на кожні 10.000 людности тої чи тої союзної республіки.

1. Почнімо свій розгляд з колишніх військових інвалідів та їхніх родин (табл. 2, гр. 6). Картину розподілу їх між республіками дають такі числові показники (табл. 4).

Табл. 4.

**ПЕНСІОНЕРІВ — КОЛИШНІХ ВІЙСЬКОВИХ ІНВАЛІДІВ
ТА ЇХНІХ РОДИН**

Республіки	Всього із розрахунку на кожні 10.000 людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)
Білоруська	328	107,9
Українська	325	106,9
Грузинська	322	105,9
Вірменська	318	104,6
РРФСР	304	100
Киргизька	290	95,4
Казахська	277	91,1
Узбецька	219	72,0
Азербайджанська	209	68,7
Туркменська	204	67,1
Молдавська	199	65,5
Таджицька	192	63,2
Латвійська	151	49,7
Естонська	140	46,1
Литовська	98	32,2

Більшу за РРФСР кількість військових пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности мали чогири республіки: Білоруська — на 7,5%, Українська на 6,9%, Грузинська на 5,9% і Вірменська на 4,6%. Щодо Білорусії та України, то ця відносна перевага цілком зрозуміла. Фронт Другої світової війни двічі пройшов через усю територію обох республік. Вся військовозобов'яз-

зана людність цих республік так чи так брала участь у безпосередніх бойових акціях. Зрозуміло, що тут мусіло бути із розрахунку на кожні 10.000 людности й більше калік, ніж в РРФСР, територія якої лише частково була безпосереднім тереном військових подій. Не зовсім для нас є зрозуміле зараз, чому маленькі Грузія та Вірменія також мали відносно більшу за РРФСР кількість військових інвалідів-пенсіонерів із розрахунку на 10.000 людности. Щож стосується інших 10-ти неросійських республік, то вони мали військових інвалідів-пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности менше за РРФСР. При чому особливо мало виявлено їх в Латвії (на 50,3% менше за РРФСР), в Естонії (на 53,9% менше) і в Литві (на 66,8% менше за РРФСР). Та ця відносно мала кількість (порівняно зі РРФСР) військових інвалідів у цих трьох балтійських республіках пояснюється, треба думати, не малими, порівняно, військовими втратами (бо ці три республіки також були тереном безпосередніх військових дій), а особливим ставленням московської влади до людности цих захоплених у 1939 р. червоною армією республік, а потім на якийсь час окупованих німцями.

Але найцікавішим є таке. Ми бачили, що в окремих неросійських республіках кількість пенсіонерів — військових інвалідів та їхніх родин — із розрахунку на кожні 10.000 людности дуже коливається і буває то більша, то менша за норму, що її вираховано для РРФСР — 304 пенсіонери. Проте, як узяти всі 14 неросійських республік разом, де було 93,393 тис. людности, то із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности вони мали пересічно 283 пенсіонери, або на 6,1% менше за РРФСР.

2. Перейдімо тепер до групи пенсіонерів — родин робітників і службовців, що втратили своїх годувальників (табл. 2, графа 5). До цієї категорії належать непрацездатні члени родин, що були на утариманні померлого робітника, службовця або пенсіонера. Тут випадковий вплив війни вилучений. І в цій групі пенсіонерів жодна вже з неросійських республік не переважає РРФСР кількістю пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности. Але, як це не дивно, ми й тут маємо дуже велику амплітуду відхилень від норми, що її вираховано для РРФСР — 141 пенсіонер. Іноді, як це можна побачити з табл. 5, показники різняться в три й чотири рази.

Табл. 5.

**КІЛЬКІСТЬ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ПЕНСІОНЕРІВ З РОДИН
РОБИТНИКІВ І СЛУЖБОВЦІВ, ЩО ВТРАТИЛИ СВОЇХ
ГОДУВАЛЬНИКІВ**

Республіки (1)	Всього пенсіоне- рів із розрахунку на 10.000 людно- сти (2)	У % до РРФСР Г.
РРФСР	141	100
Грузинська	121	85,8
Естонська	116	85,1
Казахська	112	79,4
Українська	105	74,5
Вірменська	104	73,8
Латвійська	99	70,2
Азербайджанська	97	68,8
Туркменська	83	58,9
Литовська	76	53,9
Киргизька	75	53,2
Білоруська	75	53,2
Узбецька	57	40,4
Таджицька	44	31,2
Молдавська	37	26,2

Не можна припустити, щоб втрата годувальників у порівнянні з РРФСР була менша в Україні на цілих 25,5%, а в Азербайджані на 30,2%, у Білорусії на 46,8%, а в Молдавії аж на 73,8%, або майже в чотири рази менша тощо. Адже всі ці республіки перебувають в умовах одного режиму ось швидко буде півстоліття, і цей режим у неросійських республіках не може бути кращий за саму РРФСР, а навпаки. Значить, у неросійських республіках чомусь на практиці значно важче домогтися права на одержання державної пенсії. А тому, в той час, як в РРФСР на кожні 10.000 людно-сти припало 141 пенсіонер даної групи, у 14-ти неросійських республіках СРСР разом взятих цих пенсіонерів на 10.000 людно-сти припало пересічно тільки 94, або на 33,3% менше за норму РРФСР.

3. Тепер перейдімо до головної групи пенсіонерів, що одержують пенсії за старістю, за вислугу літ, персональні пенсії та в наслідок трудової інвалідності (табл. 2, гр. 4). Відомості про них дає наступна табл. 6.

Табл. 6.

**ПЕНСІОНЕРІВ ЗА СТАРІСТЮ, ЗА ТРУДОВОЮ ІНВАЛІД-
НІСТЮ, ЗА ВИСЛУГОЮ ПІТ І ПЕРСОНАЛЬНИХ**

Республіки	Пенсіонерів із розрахунку на 10.000 людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)
Естонська	720	134,1
Латвійська	715	133,1
РРФСР	537	100
Вірменська	422	78,6
Українська	410	76,3
Грузинська	407	75,8
Казахська	332	61,8
Азербайджанська	322	60,0
Білоруська	276	51,4
Литовська	261	48,6
Узбецька	238	44,3
Туркменська	236	43,9
Киргизька	220	41,0
Молдавська	165	30,7
Таджицька	162	30,2

При розгляді показників табл. 6 мимоволі звертає на себе увагу дуже цікава обставина. Дванадцять неросійських республік із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности мають відносну кількість пенсіонерів цієї найбільшої групи значно меншу за РРФСР. При чому, амплітуда коливань вельми велика. Вірменська республіка має менше за РРФСР на 21,4%, Українська менше на 23,7% і т. д. аж до Таджикицької республіки, яка має пенсіонерів цієї групи менше за РРФСР аж на 69,8%, себто — менше понад 3,3 раза. Разом з цим дві маленькі балтійські республіки мають пенсіонерів цієї групи (із розрахунку на 10.000 людности) значно більше за РРФСР, а саме: Латвійська більше на 33,1%, а Естонська на 34,1%. Чим же можна пояснити це дивне явище?

Як відомо, в Латвії й Естонії створено російські військові бази. Сюди для постійного перебування й праці спрямовано переважно з РРФСР багато фахівців, військових та цивільних. Крім того, сюди ж для постійного проживання надіслано московською владою багато партійців для адміністративної, партійної, господарської, наукової, навчальної тощо роботи. Все це — з метою прискішення русифікації та асиміляції корінної людности цих республік. У наслідок цього латвійська людність в головних містах Латвії, а естонська людність в головних містах Естонії опинилася, тре-

ба думати, в меншості і у всякому разі не на командних позиціях. Прямих даних про це ми не маємо, бо відомостей про національний склад міської людности за даними перепису 1959 р. московська влада передбачливо не оголосила. Про це можна лише догадуватися на підставі посередніх даних та на підставі самого факту приховування цих даних.

Серед надісланої до Естонії й Латвії маси колонізаторів та їхніх родин мусить бути підвищений відсоток пенсіонерів і то — підвищений відсоток пенсіонерів вищих категорій разом з тими, що одержують персональні пенсії. Інакше не можна пояснити, чому Латвія й Естонія в даному випадкові перевищують РРФСР відносно кількістю їх, при розрахунку на кожні 10.000 людности. А також, як побачимо далі, перевищують РРФСР і сумами витрат на соціальне забезпечення, коли їх розрахувати на одиницю людности. Проте в цілому й пенсіонерів цієї найбільшої групи всі 14 неросійських республік, навіть разом з Естонією й Латвією, мали на 38% менше за РРФСР. РРФСР (118,930 тис. людности) при розрахунку на кожні 10.000 своєї людности мала цих пенсіонерів 537, а всі 14 неросійських республік разом (93,393 тис. людности) мали пересічно тільки 333 пенсіонери на кожні 10.000 своєї людности, або аж на 38% менше за РРФСР.

4. Нарешті, якщо ми візьмемо всю кількість пенсіонерів (18.545 тис., див табл. 2, гр. 3), то виявиться, що із розрахунку на кожні 10.000 людности всі неросійські республіки мали їх менше за РРФСР. При чому деякі, як це видно з табл. 7, менше удвоє і навіть у два з половиною рази.

У цілому ж усі 14 неросійських республік разом мали усіх пенсіонерів на 25,2% менше за РРФСР. Це, звичайно, не може бути ніяким випадком. Адже маємо тут справу з числом понад 18 мільйонів пенсіонерів. В цьому числі всі випадковості мусили стертися. Тож маємо ми тут наслідок колоніальної політики ЦК КПРС в неросійських республіках.

Мали ми тут справу з кількістю пенсіонерів. А як перейдемо до розгляду даних про розподіл між республіками грошових сум видач пенсій та допомог, то побачимо ще більш різучою колоніальною дискримінацією неросійських республік.

3. Розподіл між республіками СРСР державних фондів на соціальне забезпечення.

Гляньмо тепер на розподіл між республіками грошових витрат на соціальне забезпечення. Потрібні офіційні дані знайшли ми лише за сім років: 1951—1957. Пізніших немає. Проте цих даних за

Табл. 7.

ПЕНСІОНЕРІВ УСІХ КАТЕГОРІЙ

Республіки	Осіб на кожні 10.000 людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)
РРФСР	982	100
Естонська	976	99,4
Латвійська	965	98,2
Грузинська	850	86,5
Вірменська	844	85,9
Українська	840	85,5
Казахська	721	73,4
Білоруська	679	69,1
Азербайджанська	628	63,9
Киргизька	585	59,6
Туркменська	523	53,2
Узбецька	514	52,3
Литовська	435	44,3
Молдавська	401	40,8
Таджицька	398	40,4

сім років цілком досить, щоб зрозуміти дискримінаційний напрямок політики ЦК КПРС у ділянці соціального забезпечення. Ці зведені дані в грошевих одиницях, що діяли до 1961 р., ми й подаємо в табл. 8. (див. стор. 48).

Витрати з державного фонду соціального забезпечення по всіх республіках йдуть на видачу старим та інвалідам і їхнім непрацездатним родинам: а) пенсій; б) допомог з нагоди народження дітей, для похорону в разі смерті і ще якихось "ежегодных единовременных пособий"; в) у вигляді трудового влаштування (навчання якогось фаху, перекваліфікації інвалідів у професійних школах міністерства соціального забезпечення), у вигляді організації трудових об'єднань інвалідів; г) у вигляді влаштування осіб, що потребують спеціальних видів допомоги, в установах соціального забезпечення та охорони здоров'я тощо.²⁹

Підсумувавши за статистичним щорічником розподіл витрат з державного бюджету на соціальне забезпечення за 1950, 1953, 1955, 1956 та 1957 рр. (пропущених тут років у статистичному щорічникові немає)³⁰, ми здобули такі показники (див. табл. 9, на стор. 48).

Отож, за взяті п'ять років із державного соціального забезпечення 57.2% пішло на видачу пенсій і 33.7% на різні види допомог, а в тому числі й на нерозшифровані таємничі "ежегодные единовременные пособия". На всі інші потреби

Табл. 8.

**ВИТРАТИ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА 1951 - 1957
РОКИ ІЗ СОЮЗНОГО БЮДЖЕТУ ТА З БЮДЖЕТІВ
СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК СРСР**

У грошових одиницях до 1961 р.¹⁸

Показники, республіки	Мільйонів людности на квітень 1956 р.	Усіх витрат у міль. крб.	Карбованців на одиницю людности	У % до РРФСР
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Союзний бюджет	200,2	114,580.5	572	110
Бюджети союзних республік:				
РРФСР	113.22	58,905.6	520	100
Українська	40.59	15,189.6	374	71.9
Білоруська	7.99	1,610.1	202	38,8
Узбецька	7.32	1,336.4	183	35.2
Казахська	8.49	2,464.0	290	55.8
Грузинська	3.98	1,662.6	418	80.4
Азербайджан	3.39	1,076.5	318	61.2
Литовська	2.67	630.3	236	45.4
Молдавська	2.68	324.7	121	23.3
Латвійська	2.03	1,526.4	752	144.6
Киргизька	1.91	410.4	215	41.3
Таджицька	1.78	287.3	161	31.0
Вірменська	1.63	617.8	379	72.9
Туркменська	1.37	347.2	253	48.7
Естонська	1.15	778.7	677	130.2
Всього з бюджетів 15 республік	200.2	87,167.6	435	83.7
У тому числі:				
а) 14 неросійських республік	86.98	28,262.0	325	62.5
б) 13 неросійських республік (без УРСР)	46.39	13,072.4	282	54.2
Разом з держав- ного бюджету СРСР	200.2	201,748.1	1008	—

Табл. 9.

Напрямок витрат	Видано мільярдів крб.	У % до підсумку
(1)	(2)	(3)
На різні допомоги	50,0	33.7
На пенсії	84.9	57.2
На інші потреби	13.6	9.1
Разом в СРСР	148.5	100

витрачено було тільки 9.1% всієї суми. Треба думати, що приблизно такий же розподіл усіх видач із державного фонду соціального забезпечення був і за семиріччя 1951—1957 рр.

Із 201,748.1 млн. крб. усіх витрат на соціальне забезпечення, що їх зроблено протягом семи років, 87,167.6 млн. крб., або 43.2%, розподілені між окремими республіками, а 114,580.5 млн. крб., що становить 56.8% усіх витрат, між республіками не розподілені. Це витрати із так званого “союзного бюджету” (див. табл. 8, на стор. 48).

Чому ж отих 114,580.5 млн. крб., або 56.8% всієї суми між республіками не розподілено? Адже всі витрати на соціальне забезпечення (за вилученням пенсій чужинцям, що живуть за кордонами СРСР) робляться по окремих республіках. І кожна республіка має точні відомості про всі ці витрати. Отож, відсутність розподілу між республіками витрат, що їх зроблено із союзного бюджету, і які становлять більше половини усіх витрат на соціальне забезпечення, свідчить про бажання влади диктаторів щось приховати. Доводиться думати, що основна сума виплат із цього “союзного бюджету” зроблена на території РРФСР, а частково переслана за кордон.

Але що ж це за витрати із союзного бюджету поруч з витратами із бюджетів окремих союзних республік? Із оголошених офіційних матеріалів можна зрозуміти, що це ті суми, що їх призначено для видачі персональних пенсій союзного значення та для видачі “ежегодных единовременных пособий персональным пенсионерам, получающим пенсии союзного значения”.²¹ А ці персональні пенсії і допомоги союзного значення видаються лише за особливі заслуги перед Союзом СРСР. У законі ми читаємо:

“Персональні пенсії встановлюються для осіб, що мають особливі заслуги перед Радянською державою в царині революційної, державної, громадської та господарської діяльності або за видатні заслуги в царині культури, науки й техніки, а у випадковій смерті цих осіб — членам їх родин”.²²

Далі в постанові уряду сказано, що ці персональні пенсії союзного значення призначаються Комісією для встановлення персональних пенсій при Раді Міністрів СРСР.²³ А клопотання про встановлення персональних пенсій союзного значення може бути порушене тільки міністерствами та відомствами СРСР та союзних республік, а також центральними партійними та професійними орга-

нізаціями.²⁴ У всіх цих організаціях і установах за ст. 126 Конституції керівна роля перебуває в руках членів партії. З усього цього ясно, що видаються персональні пенсії в основному (якщо не виключно) видатним членам партії. На 1. 1. 1960 р. в КПРС було 8,017 тис. членів та 691 тис. кандидатів, а всього 8,708 тис партійців. Ця кількість до всієї дорослої людности (починаючи від 20 років) становить близько 6,7%. А для соціального забезпечення і то не всієї кількості партійців, що стали інвалідами чи досягли пенсійного віку (55 р. для чоловіків і 50 р. для жінок при одержанні персональної пенсії), а тільки для провідних партійних кадрів, — видано було за ціле семиріччя — 56,8% усієї суми, що її призначено було на соціальне азбезпечення людности СРСР, яка досягла пенсійного віку або потребувала допомоги через інвалідність тощо.

З цього можна зробити висновок, що й серед робітників та службовців також існує два сорти громадян: перший — творять партійці (сьогочасне російське дворянство) і другий — непартійці. Для цього першого сорту громадян СРСР і виділено та засекачено величезний пенсійний та доповоговий фонд.

Але й решта суми (43.2%) з фонду соціального азбезпечення, що за семиріччя досягла 87,167.6 млн. крб., як видно з показників табл. 8, не була рівномірно й справедливо розподілена між республіками.

4. Порівняння відсоткового співвідношення між республіками кількості пенсіонерів та грошових витрат на соціальне азбезпечення.

Кількість пенсіонерів ми маємо тут на 1. 1. 1960 р., а грошові витрати на соціальне азбезпечення за 1951—1957 рр. Того й другого за одні й ті ж роки ми, на жаль, не маємо. Проте ця деяка невідповідність років не може дуже вплинути на висновки, бо: поперше, віддаленість років дуже невелика; подруге, кількість пенсіонерів нормально не підлягає дуже різким коливанням (на 1. 1. 1959 р. їх в СРСР було 18,200 тис., на 1. 1. 1960 стало 18,545 тис.); потрете, для висновків тут ми користуватимемося не з абсолютних даних, а з відносних показників співвідношення з РРФСР. Картину цього порівняння дає нам табл. 10.

Показники графі 2 цієї таблиці говорять, що жодна з союзних республік СРСР, при розрахункові кількості пенсіонерів на кожні 10.000 всієї своєї людности, не мала їх більше за РРФСР. А показники графі 3 виявляють, що із розрахунку на

Табл. 10.

**ПОРІВНЯННЯ КІЛЬКОСТІ ПЕНСІОНЕРІВ НА 1. I. 1960 р.
З СУМОЮ ГРОШЕВИХ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕ-
ЧЕННЯ ЗА 1951 — 1957 рр. У % ДО РРФСР.**

Республіки	Уся кількість пенсіонерів із розрахунку на 10.000 людности	Уся сума витрат із розрахунку на одну людину
(1)	(2)	(3)
РРФСР	100	100
Естонська	99,4	130,2
Латвійська	98,2	144,6
Грузинська	86,5	80,4
Вірменська	85,9	72,9
Українська	85,5	71,9
Казахська	73,4	55,8
Білоруська	69,1	38,8
Азербайджанська	63,9	61,2
Киргизька	59,6	41,3
Туркменська	53,2	48,7
Узбецька	52,3	35,2
Литовська	44,3	45,4
Молдавська	40,8	23,3
Таджицька	40,5	31,0

одну особу людности витрат на соціальне забезпечення порівняно з РРФСР мали більше: Латвія на 44,6%, а Естонія на 30,2%. Ця дуже значна перевага свідчить про те, що коли ми зробимо розрахунок на одного пенсіонера, то пересічний розмір пенсій та допомог у Латвії та Естонії буде значно вищий навіть за РРФСР, не згадуючи вже про інші складові республіки. А це могло трапитися лише в тому випадкові, коли в Латвії та Естонії знайшовся великий відсоток пенсіонерів, які одержують найвищі суми пенсій і допомог, зокрема — великий відсоток тих, що одержують персональні пенсії та допомоги, що їх уряд СРСР видає за особливі заслуги. Ясно, що такими пенсіонерами були не латиші й естонці, а надіслані туди колонізатори і в першу чергу — колонізатори з росіян, що їх перепис 1959 р. виявив у цих двох малих республіках аж 796 тисяч.

Тут, очевидно, ми маємо щось подібне до того, що було до революції 1917 р., коли урядовці з Центральної Росії, які прибували на працю в "Юго-Западний Край" (Правобережна Україна, Білорусія, Польща) і провадили там русифікацію, секретно одержували від російського уряду додат-

кові до нормальної платні суми. Все це стало широко відоме під час революції 1917 р.

Згущаючи для наочності всі подані передніше показники до трьох основних груп союзних республік, ми здобудемо чергову ілюстративну таблицю 11.

Табл. 11.

Республіки	Уся кількість пенсіонерів із розрахунку на 10.000 людности	Уся сума витрат із розрахунку на одну людину в карбованцях
(1)	(2)	(3)
1. Абсолютні дані:		
РРФСР	982	520
Україна	840	374
Інші 13 неросійських республік	645	282
2. У % до РРФСР:		
РРФСР	100	100
Україна	85,5	71,9
Інші 13 неросійських республік	65,7	54,2

З цього видно, що порівняно з РРФСР в Україні кількість пенсіонерів із розрахунку на кожні 10.000 людности була менша на 14,5%, а витрати з фонду соціального забезпечення на одиницю людности були менші вже на 28,1%. Інші ж 13 неросійських республік, якщо їх взяти разом, порівняно з РРФСР мали пенсіонерів, із розрахунку на кожні 10.000 своєї людности, менше пересічно на 34,3%, а грошових витрат із фонду соціального забезпечення на оодиницю людности мали менше аж на 45,8%.

Усе тут сказане дає можливість зробити такий підрахунок. Україна (з її 40.59 млн. людности в 1956 р.) мала б за нормою РРФСР одержати на соціальне забезпечення 21,106.8 млн. карб., а фактично одержала тільки 15,187.6 млн. крб., або на 28.1% менше. Інші 13 неросійських республік (46.39 млн. людности) на соціальне забезпечення своєї людности мали б за нормою РРФСР одержати 24,122.8 млн. крб., а фактично одержали тільки 13,072.4 млн. крб., або на 46.8% менше. Разом же всі 14 неросійських республік (86.98 млн. людности) за нормою РРФСР (520 крб. на одну особу людности; див табл. 8) мали б одержати із спільної державної скарбниці на соціальні забезпечення своєї людности 45,229.6 млн. крб., а фактично одержали тільки 28,262.0 млн. крб., або на 37.5% менше.

Таким чином, лише за сім років і тільки на одній вузькій ділянці соціального забезпечення ЦК КПРС, проектуючи контрольні цифри витрат, "зекономив" на неросійських республіках майже 17 мільярдів крб., не додавши їм цієї суми порівняно з нормами РРФСР. При чому треба пам'ятати, що ці показники здобуті в наслідок аналізу розподілу лише тої бюджетової суми, що її виділено було для бюджетів окремих республік — 87,167.6 млн. крб. А ще ж, як ми вже знаємо, була далеко більша сума — 114,580.5 млн. крб., що її приділено до "союзного бюджету". Витрату її засекречено й не розподілено між республіками. Та немає сумніву, що основну (якщо не всю) частину її витрачено було в РРФСР на видачу пенсій і допомог найвидатнішим діячам диктатури.

5. БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКЛИКУВАННЯ

¹ СССР в цифрах в 1960 году. Краткий статистический сборник. Госиздат ЦСУ СССР, Москва, 1961, ст. 27.

² Див., наприклад, там же стор. 28.

³ Див. докладно: а) Д. Соловей, Голод в системі колоніального панування ЦК КПСС на Україні. ("Український Збірник", книга 15, ст. 3-62. Мюнхен, 1959, Інститут для вивчення СССР). б) Д. Соловей, Стежками на Голготу. Винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-1933 роках. Дітройт, 1952, Українська Вільна Громада в Америці.

⁴ Ю. Р. Тиги, Пенсии и пособия в колхозах. Госкориздат, Москва, 1960, ст. 6, підкресл. наше.

⁵ Народ. хозяйство СССР в 1959 г. Москва, 1960, ст. 796.

⁶ Народ. хозяйство СССР в 1960 г. Москва, 1961, ст. 839.

⁷ а) людність: Народ. хозяйство СССР в 1960 г., ст. 24.

б) пенсіонери: Народ. хозяйство СССР в 1959 г., ст. 796.

⁸ Ю. Р. Тиги, ст. 40-41.

⁹ Див. докладно: а) Д. Соловей, Вияв наслідків політики ЦК КПСС за допомогою статистичних даних про роздрібний товарообіг України. Детройт, 1958, Укр. Віль. Громада. б) Д. Соловей, Україна в системі советського колоніалізму. Мюнхен, 1959, Інститут для вивчення СССР.

¹⁰ Див. нашу першу статтю на стр. 4, табл. 3.

¹¹ Там же.

¹² Див.: а) Д. Соловей, Російський більшовицький колоніалізм у неросійських республіках СССР. Торонто, 1961;

6) D. Solovey — Russian Bolshevik Colonialism in the Non-Russian Republics of the USSR. Munich, 1961.

¹³ Складено за "Народное хозяйство СССР в 1959 году". Москва, 1960, ст. 8 і 796.

^{13A} Складено за: а) Народное хозяйство СССР в 1958 г. Москва, 1969, ст. 896.

б) Народное хозяйство СССР в 1959 г. Москва, 1960, ст. 8 і 796.

в) Народное хозяйство СССР в 1960 г. Москва, 1961, ст. 8 і 838.

¹⁴ СССР в цифрах в 1960 г. Москва, 1961, ст. 27 і 65.

¹⁵ Див. докладно: Д. Соловей, Політика ЦК КПСС у плануванні розвитку промисловости та промислових кадрів на Україні. В-во "Пролог" (Нью-Йорк), 1960 р.

¹⁶ Вираховано за: а) Народное хозяйство СССР в 1956 г., ст. 17; б) Народное хозяйство СССР в 1959 г., ст. 10; в) Народное хозяйство РСФСР, Москва, 1957 г., ст. 5.

¹⁷ Нор. хоз. СССР в 1959 г., ст. 10.

¹⁸ Складено за: "Расходы на социально-культурные мероприятия по государственному бюджету СССР. Статистический сборник". Госфиниздат, Москва, 1958, ст. 78 і "Народное хозяйство СССР в 1956 г.", ст. 18.

Примітка. Витрати на соцзабезпечення за сім років в СРСР досягли 114,580.5 млн. крб. Пересічно на один рік це дає 16,368.7 млн. крб. в грошових одиницях до 1961 р., або 1,636.9 млн. крб. в грошових одиницях після 1961 р. у США ж, як подала преса в 1962 р., протягом одного місяця виплачується 16,5 млн. осіб пенсій із соціального забезпечення понад один мільярд доларів. (Див. "Свобода" ч. 162 за 24. 8. 62, ст. 4.

¹⁹ Див.: а) М. А. Гурвич, Советское финансовое право. Госюриздат, Москва, 1954, ст. 306. б) Пенсионное обеспечение в СССР. Госюриздат, Москва 1960, ст. 206.

²⁰ Народное хозяйство в 1958 г., Москва, 1959, ст. 906.

²¹ Пенсионное обеспечение в СССР, ст. 206.

²² Там же, ст. 197.

²³ Там же, ст. 198.

²⁴ Там же, ст. 199.

²⁵ Складено за табл. і 7 (див. стор. 45 і 47).